

KONZERVATÍV KIEGYEZÉSI KÍSÉRLET 1863 TAVASZÁN

A magyar konzervatív tábor vezérkara az 1850-es években szinte egységesen szemben állt a neoabszolútizmus elveivel, s az alkotmányos kormányzáshoz való visszatérés szükségességét vallotta az évtized végén is. Desseffy Emil gróf javaslataira alapozva, de azok lényeges átdolgozásával került sor az 1860. október 20-ai diploma kibocsátására, amely az egész birodalom politikai struktúráját átalakította, bizonyos vonatkozásokban alkotmányos korlátok közé vonva az uralkodói hatalmat, más területeken viszont tovább éltetve az uralkodói felségjogokat. Az 1860. október és 1861. október közötti, politikai tekintetben igen mozgalmas, sőt viharos egy év alatt azonban megbomlott e tábor politikai egysége. Míg egyes vezetői, például Szécsen Antal gróf, továbbra is az 1848. április 11-ei törvények előtti jogállapotot tekintették kiindulópontnak, elutasítva e törvények formai, de leginkább tartalmi legitimitását, addig mások, elsősorban Apponyi György gróf és Desseffy, felismerve, hogy a magyarországi politikai elit túlnyomó többsége és a közvélemény milyen elszántan ragaszkodik ezekhez a törvényekhez, s azokat a modern Magyarország kiindulópontjának tekinti – beleértve ebbe az önálló magyar kormányt – korábbi elveiket felülvizsgálva közvetítő javaslatokat igyekeztek megfogalmazni. Az alkotmányos intézmények működésének újabb felfüggesztése, az úgynevezett provizórium bevezetése (1861. november 5.) után sem mondott le egyik csoport sem arról, hogy kiegyenlítési javaslatok megfogalmazásával megteremtsék a politikai párbeszéd újrakezdésének előfeltételeit. A provizórium csaknem négy éve alatt 1863 tavaszán történt a legkomolyabb ilyen irányú kísérlet, amelynek fő vonalait – részben kortársak információiból, részben pedig szakirodalmi feldolgozásokból – már ismerjük.

Mi történt 1863 elején?

A kortársak leginkább a magyarországi születésű, de 1849 után Bécsben újságíróskodó Ludasi (Gans) Mór anonim megjelent, 1864 végi röpiratából tájékozódhattak. Ludasi az 1861 nyarán kinevezett magyar kancellár, Forgách Antal gróf politikai bizalmasának számított, a félhivatalos *Sürgöny* című lapban tőle megjelent bécsi tudósítások tulajdonképpen Forgách által sugalmazott cikkek voltak. Ludasinak tehát egészen 1864. április végéig, azaz Forgách leváltásáig igazi bennfentes információi lehettek. Az új kancellár, Zichy Hermann gróf azonban már nem tartott igényt szolgálataira, s Ludasi számára is kényelmetlen lehetett az Anton Schmerling államminiszter birodalmi centralizációra törekvő programja

íránt készséges új kancellár irányvonalának támogatása. Így tehát inkább a konzervatívok Apponyi által vezetete csoportjához közeledett, s 1864 őszétől már az ő emberükként alapította és jelentette meg Bécsben *Die Debatte* (később: *Die Debatte und Wiener Lloyd*) című politikai napilapját. Ezért is kelthetett feltűnést röpirata, amely a konzervatív tábor közvetítő erőfeszítéseiről szólt, beleértve ebbe Forgách kancellár és Apponyi csoportját is. Ha valaki, akkor Ludasi igazán abban a pozícióban volt, hogy bizalmas háttérinformációkat szellőztessen meg.¹

Ludasi szerint Forgách, miután 1862 őszén már jó néhány szimbolikus, békülékeny gesztus tételére buzdította az uralkodót (amnesztia a sajtóperek elítélteinek, uralkodói szubvenció a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház számára, a Magyar Földhitelintézet felállításának engedélyezése), 1862 végén konferenciát hívott össze a magyar államférfiak részvételével, melyre 1863 márciusában került sor. Ezen terjesztett elő Apponyi egy programot, s mivel a gróf bécsi útjához a Deák Ferenc szócsövének tekintett *Pesti Napló* is jó szerencsét kívánt, ez reményt keltett arra, hogy Apponyi programját siker esetén a magyar liberális politikusok is támogatnák. Apponyi kísérlete azonban sikertelen maradt. Ezek után terjesztett elő maga Forgách kancellár „minimális követelésként” egy „47-es” programot, mivel úgy remélte, azt talán elfogadja a bécsi minisztertanács. Azt is sugallta Ludasi, hogy a program nem felelt meg teljesen Forgách elképzeléseinek, de ezt tartotta kivihetőnek. A minisztérium többsége azonban ezt a közjogi kiegyenlítősi tervet is kategorikusan elutasította.²

Szintén kortársak információira alapozta összefoglalóját néhány évtizeddel később a Deák Ferenc beszédeit összegyűjtő és kiadó Kónyi Manó. Ő úgy tudta, hogy Apponyit maga az uralkodó hívatta s szólította fel, hogy készítsen a korona számára emlékiratot „a kiegyezés módozatai és az ország szervezése iránt”. Apponyi eleinte szabadkozott, mondván, politikai kérdésekben a kancellár hivatott előterjesztéseket tenni. Végül vállalta a feladatot, de kikötötte, hogy három elvtársát, Mailáth Györgyöt, Sennyey Pál bárót, valamint Ürményi Józsefet is bevonhassa, s minderről a kancellár is tudjon. A közös emlékiratot azután 1863 elején nyújtotta be az uralkodónak – ez tartalmazta az „egyenjogú dualizmus” programját, önálló magyar kormány kinevezését, delegációk felállítását a közös

¹ [Ludasi Mór]: Drei Jahre Verfassungstreit. Beiträge zur jüngsten Geschichte Oesterreichs. Von einem Ungar. Leipzig 1864. 173–181.; Ludasiról lásd *Deák Ágnes*: Ludasi Mór és a bécsi titkos rendőrség az 1860-as években. Történelmi Szemle 49. (2007) 4. szám CD melléklet (=A Lajtán innen és túl. Jenseits und diesseits der Leitha. Elektronikus ünnepi tanulmányok Somogyi Éva 70. születésnapjára. Szerk. Ress Imre – Szabó Dániel. Bp. 2007. 119–136.)

² Drei Jahre Verfassungstreit i. m. 178–181., az idézetek itt: 179., 180., 181. Vö. Pesti Napló, 1862. dec. 4. Különfélék rovat: „Ugy halljuk, hogy gróf Apponyi György országbíró ő excellentiája megyen fel Bécsbe a kiegyenlítés ügyében. Vajha e kiegyenlítés az 1848 diki törvények alapján és az országgyűlési feliratok szellemében mielőbb létrejöhetne!”

ügyek tárgyalására. Az emlékirat tartalma titok maradt, csupán Deákkal közölték azt a „discretio kötelezettsége mellett”.³

A történetírói forrásfeltárást Josef Redlich kezdte meg, miután az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott, és a császári udvari levéltár megnyílt a kutatók előtt. Redlich Ludasi munkája mellett a minisztertanácsi jegyzőkönyveket, illetve azok mellékleteit használta fel, s ezeket részben közölte is. Igen nagy jelentőséget tulajdonított Forgách tervezetének, melyet nagyon pozitívan értékelt, mondván, az megfelelő alapja lehetett volna a kiegyezésnek, szerinte ez volt a delegációk intézményének első formulázása. Munkája mindenekelőtt a Forgách-féle terv szövegének és az arról folytatott miniszteri vitáknak a közlésével járult hozzá a korábbi ismeretek bővítéséhez.⁴

Ugyancsak kiterjedt levéltári kutatások után Berzeviczy Albert gyarapította tovább a rendelkezésre álló információkat, lényeges pontokon a korábbiaktól eltérő adatokat közölve. Szerinte is foglalkoztatta az uralkodót 1862 végén a magyarországi országgyűlés összehívásának lehetősége. Az összehívást Schmerling is támogatta, mivel biztosan számított arra, hogy az újra csak elutasítja az októberi diplomát és a februári pátenst, s annak nyomán majd ráveheti az uralkodót arra, hogy az országgyűlés megkerülésével közvetlen választást rendeljen el a bécsi birodalmi parlamentbe, a birodalmi tanácsba (Reichsrat) küldendő magyarországi képviselők megválasztására. Forgách viszont határozottan ellenezte a tervet. Ferenc József, fogalmaz Berzeviczy, „egy elfogulatlan harmadiknak véleményét kívánta hallani”, ezért fordult Apponyihoz. Berzeviczy felhívta a figyelmet arra, hogy a jól értesült konzervatív újságíró, Kecskeméthy Aurél naplója szerint Sennyey tagadta a munkálatban való részvételét, másrészt (minden bizonnyal továbbra is Kecskeméthy közléseire alapozva) megnevezte a konzervatív tábor további befolyásos tagjait mint a konferencia résztvevőit: Barkóczy János grófot, Szent-Ivány Vincét, Zsedényi Edét és Andrássy György grófot. „Teljesen megbízható jellegű közlés”-re hivatkozva (forrását azonban nem tárva fel) megerősítette, hogy az értekezletet nem Forgách hívta össze, s a kancellárhoz közel álló sajtóorgánumok közleményei alapján feltételezte, hogy a konferenciával és annak munkálatával Forgách egyáltalán nem rokonszenvezett. Ellenben felhívta a figyelmet arra, hogy Deák már december végén tudott az ügyről, ismerte a javaslatot, saját maga fogalmazta a *Pesti Napló*ban megjelent jókívánságot december

³ Deák Ferenc beszédei III. Kiadja Kónyi Manó. 2. kiadás. Bp. 1903. 301–302.; Kónyi közölte Apponyiek memorandumát magyarul (Uo. 302–315.), később rá hivatkozva megjelent a memorandum német nyelvű eredeti szövege is: Zur Geschichte des österreichisch-ungarischen Ausgleiches. Eine Denkschrift des Grafen Georg Apponyi aus dem Jahre 1863 an Seine Majestät den Kaiser Franz Joseph I. Oesterreichisch-Ungarische Revue, Neue Folge 6. (1888–1889) 241–258.

⁴ *Josef Redlich*: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Band II. Leipzig 1926. 309–329.

elején. Szerinte Forgách valószínűleg eleve nem akarta a minisztertanács elé vinni Apponyiék javaslatát, vagy azért, mert nem értett vele egyet, vagy azért, mert tudta, úgysem fogadnák el. Berzeviczy Ludasi munkájára hivatkozva folytatta a történetet: Forgách „egy 1847-est” hívott meg, „kinek javaslatával F. szintén nem azonosította magát”, s ezután került sor Forgách programjának előterjesztésére. Annak értékeléseként azt állapította meg, hogy az a dualista paritást – Apponyi tervétől eltérően – csak átmeneti érvényűnek ismerte el, s mivel effajta programot a magyar országgyűlés egészen biztosan nem fogadott volna el, véleménye szerint annak leszavazása a bécsi kormányban nem bírt tényleges jelentőséggel.⁵

A modern történelmi értékelések ennél mindenképpen nagyobb jelentőséget tulajdonítanak Forgách programjának mint 1861 és 1865 között az egyetlen komoly kísérletnek arra, hogy Schmerling alkotmányos centralista koncepcióját megdöntsék, amit az is bizonyíthat, hogy Ferenc József a kísérlet kezdetén szemmel láthatólag a Forgách-csoport és az őket támogató Johann Bernhard Rechberg und Rothenlöwen báró külügyminiszter álláspontja felé hajlott.⁶ A legrészletesebben Stefan Malfèr elemezte és értékelte az eseményeket a minisztertanácsi jegyzőkönyvek kiadásának munkálataihoz kapcsolva, kiaknázva a bécsi politikai sajtó értesüléseit is. Mindenekelőtt megállapította, hogy „lehetséges” (más helyütt úgy fogalmaz: „valószínű”), hogy a kezdeményezés magától az uralkodótól indult ki annak ellenére, hogy 1862. december 31-én a bécsi sajtóban már megjelent annak cáfolata. Forgách ugyanis a minisztertanács 1863. március 11-ei ülésén kijelentette, hogy uralkodói felhatalmazásra kezdett tanácskozásokot magyar politikussal, s január elején ennek alapján indult meg a „mágnás konferencia”. Forgách egy kérdéssort terjesztett a résztvevők elé, erre válaszként került sor Apponyi és társai programjának beadására március 5-ei dátummal – egyébként a konferencia lefolyásáról semmi információ nem maradt fenn. Az azonban tudható, hogy ezzel párhuzamosan Scitovszky János esztergomi érsek és Andrássy György vezetésével a konzervatívok egy másik csoportja a „miniszteriális” programmal szemben „municipalista”, „47-es” programmal lépett fel, „országgyűlés minisztérium nélkül” jelszóval. Február elején a keringő hírek nyomán azonban

⁵ *Berzeviczy Albert*: Az absolutizmus kora Magyarországon IV. Bp. É. n. 14–15., 17–18., 22–23. 25.; *Berzeviczy* legfőbb forrásai: Kecskeméthy Aurél naplója 1851–1878. S. a. r. Rózsa Miklós. Bp. 1909. 150., 153–154.; Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bev. Wlassics Gyula. Közzétette Csengery Lóránt. Bp. 1928. 489.; *Frankenburg Adolf*: Bécsi élményeim II. Sopron 1880. 110–111.

⁶ *Somogyi Éva*: Vom Zentralismus zum Dualismus. Der Weg der Deutschösterreichischen Liberalen zum Ausgleich von 1867. Bp. 1983. 24.; *Szabad György*: Hungarian Political Trends between the Revolution and the Compromise (1849–1867). Bp. 1977. 121–124.; *Uő*: Konzervatív kiegyezési ajánlat. In: Magyarország története 1848–1890. I. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László. 2. javított kiadás. Bp. 1987. 700–705.; *Hanák Péter*: 1867 – európai térben és időben. S. a. r. Somogyi Éva. Bp. 2001. 104.

még azt vélték tudni, hogy vezető magyar konzervatívokból álló magyar minisztérium kinevezése várható Apponyi vezetésével. Schmerlingnek ellenlépést kellett tennie, ehhez kapóra jött az, hogy a kolozsvári Gazdasági Egyesület a régóta áhított, de még sokáig meg nem valósult erdélyi vasútépítés ügyében Mikó Imre gróf vezetésével Bécsbe küldöttséget indított, s a küldöttségnek adandó uralkodói válaszról tárgyalt a minisztertanács. Ezzel megkezdődött a miniszterek között a hatalmi harc. Alig egy hónappal később, március 11-én terjesztette elő Forgách a maga javaslatát mint a magyar államférfiakkal folytatott tanácskozás eredményét. Háromhetes tárgyalási időszak következett, különböző résztvevői körrel összesen hat tanácskozás után március 18-án Schmerling benyújtotta ellenindítványát. Malfèr is kiemelte, hogy az uralkodó láthatólag közvetíteni kívánt miniszterei között, megbízta a magyar minisztereket és a horvát kancellárt, hogy dolgozzanak ki kompromisszumos javaslatot („Punktation”), amely március 19-én el is készült, de a március 23-ai konferencián Schmerling csak a formát illetően mutatkozott kompromisszumkésznek – ahogy Malfèr hangsúlyozza: kifejezetten a császári akarattal szemben elzárkózott a kompromisszumkötéstől. Egy heti gondolkodási idő után végül az uralkodó március 30-án bejelentette a közjogi rendezésre vonatkozó javaslatok félretételét, valamint Apponyi leváltását országbírói posztjáról. Arra, vajon mi történhetett a közben eltelt egy hét alatt, Schmerling visszaemlékezése az egyetlen támpontunk: Rainer főherceg miniszterelnök bizalmas közléséből ő úgy tudta, hogy Ferenc József tanácsért Albrecht főherceghez, egykori magyarországi katonai és polgári kormányzóhoz fordult, s ő egyértelműen Schmerling álláspontját támogatta. Miközben Malfèr maga is fontosnak minősítette Forgách kezdeményezését, azt is leszögezte, hogy programja tartalmát tekintve lehetett volna talán egy politikai megállapodás kiindulópontja, ám az időzítése miatt biztosan nem válhatott azzá, hiszen Schmerling pozíciói a bel- és külpolitika terén még nagyon szilárdnak látszottak.⁷

A Bécsben folyó tárgyalásokat minden eddiginél pontosabb, egyes részleteit illetően egészen új megvilágításba helyezik azonban a már említett Szent-Ivány Vince nemrégiben előkerült feljegyzései. A továbbiakban ennek alapján összegezzük és pontosítjuk a tárgyalási folyamatról rendelkezésre álló információkat.⁸

⁷ *Stefan Malfèr*: Einleitung. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. V. Abteilung: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff. Band 5. Bearbeitet von Stefan Malfèr, mit einem Vorwort von Helmut Rumpler. Wien 1989. XXXVI–XXXIX.; *Uő*: Der gescheiterte Ausgleichsversuch von 1863. Österreichische Osthefte 32. (1990) 3. sz. 405–426.; Schmerling visszaemlékezését lásd Österreichs Weg zur konstitutionellen Monarchie. Aus der Sicht des Staatsministers Anton von Schmerling. Hrsg. Lothar Höbelt. Frankfurt am Main 1994. 211–212.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 1873 Szentiványi család levéltára, Vegyes iratok, 12. tétel – 1.: Szentiványi Vince iratai 1860–1865. Köszönöm Erdős Bencének, hogy felhívta a figyelmemet erre az irategyüttesre.

Szent-Ivány három feljegyzése maradt ránk, melyek naponkénti tagolásban tárgyalják a történeteket, ezek egyikéről pedig biztosan tudjuk, hogy az eseménysort követően, nem azzal egyidőben vetette papírra. Az első feljegyzés cím nélkül az 1863. január 14. és február 15-e közötti eseményeket ismerteti, s egy mondat közepén félbeszakad. A második feljegyzés már saját címmel bír: „1863 Colloquium Esterházy, Pálffy, Forgách és köztem febr. 15^{én} 1863”, ugyanakkor szövege valójában az 1863. március 12-ei események rögzítésével zárul. Hogy pontosan hogyan is születtek e szövegek, arról némileg ellentmondóak az információk. Az biztosnak tűnik, hogy a második született korábban, hiszen annak kezdetén, a február 15-ei bejegyzésében kijelenti a szerző, fontosnak tartja lejegyezni mindezt, és sajnálja, hogy a megelőző két hét eseményeit „papírosra nem tette”. S valóban, a második szöveg kezdetét utólag módosította a kéziratban, hogy az illeszkedjen a mondat közepén félbeszakadó első szöveghez, azaz egybeszerkesztette a két munkát. Ugyanakkor azt is feljegyezte, hogy bécsi útja végeztével Pesten március 10-én Lonovics József amasiai címzetes érsek is ösztökélte, „tenné papírosra élményeit”, s Szent-Ivány nem jelzi a szövegében, hogy azt már megtette. Ez pedig azt sugallja, hogy mindkét szöveg március 10-e után született. Elképzelhető azonban, hogy még Bécsben kezdte megörökíteni a történeteket február közepén (de azt nem kötötte Lonovics orrára, vagy legalábbis ezt nem tartotta fontosnak leírni), s azután Lonovics ösztönzésére is elszánta magát az első időszak összefoglalására. Mindenesetre mindkét szöveg magán viseli az utólagos gondos szerkesztés nyomát, láthatólag kiadásra készíthette elő maga Szent-Ivány vagy hagyatékának későbbi gondozója. Mivel a hagyaték története egyelőre feldolgozatlan, nem tudunk erről pontosabban. A harmadik feljegyzés Szent-Ivány 1863. május 4–9. közötti újabb bécsi útjának két legfontosabb fejezetét, az uralkodói audienciát és Esterházy Móric gróf tárca nélküli miniszterrel folytatott megbeszélését rögzíti röviden s feltehetően egyidejűleg.

Szent-Ivány iratanyagában e feljegyzések társaságában megtalálható néhány olyan, részben ismert, részben eddig ismeretlen további dokumentum is, amely szorosan kapcsolódik az 1863 eleji – tavaszi tárgyalássorozathoz.

Szent-Ivány 1848 előtt helytartótanácsos volt, 1849 nyara és 1850 tavasza között pest-budai polgári kerületi biztos, a magyar konzervatívok ismert alakja. 1861. január 20-án az uralkodó kinevezte a Hétszemélyes Tábla bírójává, ám február 23-án „gyakran változó egészsége miatt” kérte felmentését. Kérését április végén megismételte, de az uralkodó egyszerűen függőben tartotta az ügyet, Szent-Ivány pedig nem foglalta el posztját.⁹ Forgách kancellár barátai közé tarto-

⁹ *Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon* III. Bp. 1932. 187. A kinevezést közölte: Sürgöny, 1861. január 23.; a lemondásokról lásd Szent-Ivány levélfogalmazványa Apponyihoz. Málca,

zott, aki 1861. július végi kancellári kinevezése után kifejezetten arra ösztönözte, hogy mellette Szent-Ivány is vállaljon hivatalt Bécsben, de a javaslatot ő elutasította.¹⁰ 1862 tavaszán és 1863 elején megjelentetett két röpiratot¹¹, melyekben az 1848. áprilisi törvények előtti jogállapotot minősítette a jogfolytonosság kiindulópontjának. Forgách láthatólag a színpalak mögött asszisztált az első röpirat magyar és német nyelvű kiadásához, s nagyon jó véleménye volt róla: „csak azt sajnálom, hogy nem én írtam” – tette hozzá.¹² A második röpirat nyomtatási munkái épp 1862 decemberében folytak Bécsben, s a szintén eltökélt '47-es platformon álló konzervatív újságíró, Török János – minden bizonnyal Szent-Ivány felhatalmazásával – igyekezett abból példányokat juttatni a Bécsben tanácskozásra egybegyűlteknek (Apponyi, Sennyey, Mailáth mellett Pápay István udvari tanácsosnak, illetve Kelemen Mór titkárnak a magyar kancellárián).¹³ Láttuk tehát, már a kortársak is tudták, hogy Szent-Iványnak is jutott szerep az 1863 elején folyó bécsi tárgyalásokon. Saját szerepének megítélésében természetesen nem feltétlenül kell döntőbíróként elfogadnunk saját feljegyzéseit, de szavahihető szemtanúként feltétlenül használhatjuk egykorú írásait az eddig csak mozaikszerűen ismert eseménytörténet rekonstrukciójához.

Az eseménytörténet pontosítása¹⁴

Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk: ki kezdeményezte 1862 végén Apponyi megbízását. Erre vonatkozóan egyértelmű információkat Szent-Ivány feljegyzése nem tartalmaz, feltehetőleg nem közölték vele. Esterházy azt mondta neki, hogy Apponyiék ajánlották magukat Forgáchnak, s ő óvatlanul elfogadta az ajánlatukat, mivel az kapóra jött (Schmerling amúgy is program előterjesztését sürgette), s megszerezte így az uralkodó hozzájárulását, hogy Bécsbe hívhassa őket. 1863 tavaszán Ferenc József maga úgy nyilatkozott, hogy mielőtt a hozzájárulást megadta volna, fogadta Apponyit, aki akkor programját fejtegetve csak három-négy „közigazgatási miniszterről” tett említést, külön magyar minisztérium felállítása

1863. márc. 29. MNL OL P 1873 Szentiványi család levéltára, Vegyes iratok, 12. tétel: Szentiványi család és családtagjaik vegyes iratainak gyűjteménye, No. 98.

¹⁰ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1861. júl. 24. MNL OL P 1873-12.t. No. 104.

¹¹ A magyar nemzeti politika helyes iránya. Gerold Károly fia. Bécs 1862.; Észrevételek. A magyar nemzeti politika helyes iránya című röpirat szerzőjétől. Írta Szent-Ivány Vincze. Pest 1863.

¹² Forgách levelei Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. jún. 8., júl. 14., aug. 7. MNL OL P 1873-12.t. No. 105-107. A magyar nyelvű levéltári forrásokat modernizált helyesírással közlöm.

¹³ Török levele Kelemen Mórhoz. Pest, 1862. dec. 9. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár.

¹⁴ Az eseménytörténetet a következők alapján foglalom össze: Szent-Iványi feljegyzése, 1863. jan. 27–28., jan. 30–31., febr. 1–3., febr. 5., 7. 11–16., 20., 22., 24., 26., 28., márc. 3–4., 6–7. MNL OL P 1873-12.t.-1.

nem került szóba. Az uralkodó ennek nyomán adta meg az engedélyt Apponyi felkérésére.¹⁵ Ezeket az információtöredékeket lényeges pontokon kiegészíthetjük a Szent-Ivány hagyatékában fennmaradt levelezés segítségével.

Egy közjogi rendezést tárgyaló tágabb konferencia tartásának terve 1862 kora őszén már felbukkant Forgách elképzeléseiben. Augusztus elején így panaszkodott Szent-Iványnak írt levelében: „Hidd el, a sok terv, beszéd, elfogultság és túlhajtás közepette, még ismét az itteni zavart fölfogás és ferde eszmék között, magam is ingadozom – Istenem, hol lelem az utat a tömkelegből!” Szent-Ivány első röpirata mellett az egykor a liberális táborba tartozó Kovács Lajos röpiratában (*A birodalom alkotmányos rendezése magyar felfogás szerint*) foglaltakat vallotta leginkább magáénak, és a mű megjelentetése körül szintén bábáskodott. A programkavalkád tisztázására eredetileg Szent-Ivány javasolt egy konferenciát, amiről Forgách így nyilatkozott szeptember elején: „Én megvárom e munkának [Kovács röpirata], mely jelenleg németre is fordíttatik, hatását, szándékom azután úgy, mint leveled is tartalmazza, szűk körben tanácskozni azokkal, kik Ap[ponyi].., Sen[nyey].-féle eszméket, úgy Te és K[ovács]. L[ajos]. felfogásait képviselik, hogy a politikai irányban felölről némileg határozottabban folyhassak bé a tanácskozási eredménye nyomán. Időközben tapintok Bécsben is, ide is, oda is, hogy tudjam határozottan, mennyiben merev még most is bizonyos körökben a februárius 26^{ki} felfogás, mert újabb enuntiációi Schm[erling]. úrnak főképp a német Juristentag körében azt látszanak tanúsítani, hogy februárius 26^a csakugyan változást szenvedhet, és változni fog.”¹⁶ Úgy tűnik tehát, hogy a konferencia terve Forgáchot már ekkortól foglalkoztatta, célja a konzervatív táboron belüli nézeteltérések elsimítása volt, mint írta, „fehér hollók vagyunk, s a meghasonlás közöttünk nagy baj lenne”. Ennek jegyében október végén például Sennyeyt hívta megbeszélésre Bécsbe.¹⁷ Mindeközben, ahogy láttuk, azt remélte, a közjogi engedmények politikája talán nem fog merev ellenkezésre találni Schmerling és támogatói körében, ez utóbbiban azonban mélyen csalódnia kellett. Február közepén Schmerling egyedül a birodalmi tanácscon belüli képviselői létszámarányokat illetően tartott

¹⁵ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. jan. 31. és febr. 5. MNL OL P 1873-12.t.-1. Érdekes információ, hogy Esterházy szerint Sennyey 1862 nyarán már átadott neki egy iratot („Sennyey-féle punctációk”), amelyek nagyon hasonlítottak az Apponyiék által később előterjesztett programhoz. Ezt ő annak idején visszaadta Apponyinak azzal, hogy Forgáchcsal is közölnék. Szent-Ivány feljegyzése, 1863. febr. 16. Uo.

¹⁶ Az 1861. évi országgyűlés feloszlását követően valóban kiegyenlítési tervek özöne zúdult az olvasóközönségre. Vö. *Deák Ágnes*: „Kiegyenlítési program-kovácsaink”, 1861–1865. Századok 139. (2005) 695–732.; Forgách levelei Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. aug. 7., szept. 7., szept. 22. MNL OL P 1873-12.t. No. 107–109.; Ferenc József 1861. febr. 26-án bocsájtotta ki a birodalom alkotmányosságát alapdokumentumának tekintett, Ausztriában „februári alkotmány”-ként, Magyarországon viszont csak „februári pátens”-ként emlegetett iratot. A 3. Deutscher Juristentag rendezvényét 1862. aug. 25–28. között Bécsben tartották.

¹⁷ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. okt. 20. MNL OL P 1873-12.t. No. 111.

elképzelhetőnek módosítást, illetve mintha nem ragaszkodott volna ahhoz, hogy az alkotmánymódosításra kizárólag csak a magyar országgyűlés képviselőinek a birodalmi tanácsban való megjelenésével és az ott lefolytatott vita nyomán legalább 2/3-os többséggel elfogadott javaslat útján kerülhessen sor (ahogy azt a februári pátens előírta), hanem felvetette a két országgyűlés delegáltjai tanácskozásának lehetőségét.¹⁸

Mindemellett nem Forgách volt az egyetlen, aki effajta értekezlet szükségességéről beszélt az uralkodónak. Scitovszky János esztergomi érsek egy november végi uralkodói audiencián „a nemzet kívánatainak tárgyalatását esdekélve ajánl”-ta Ferenc Józsefnek, mire az uralkodó kijelentette, ő is óhajtja a provizórium megszüntetését, de biztosítékot szeretne, hogy a következő országgyűlésen „többsége leend”, s egyébként is mivel a nála járt politikusok mind más-más programot vallanak, egyelőre nincs mit tenni. „Ezt hallván – írta Scitovszky egy magánlevélben – bátor voltam ajánlani, hogy 3-4 férfit (titokképpen) bízom meg, kik írásban adjanak véleményt [!] a kiegyezkedésnek módjáról és s [!] nevezet szerint azon fokokról, melyek az országgyűlésnek tartásához [!] biztosan vezetnének. Volt szó a megbízandó személyekről – említettek a közügyek, s a t...”¹⁹

December elején a Pest és Bécs között ingázó Török János már a következő bennfentes értesülést osztotta meg Szent-Ivánnal: „a Primás felmenetele váratlanul lendített a dolgokon. Nem tudom, vett-e ez iránt M[é]l[tósá]god tudósítást b[áró]. S[ennyey]. ő exc[ellentia]ja részéről, de én sub rosa állíthatom, hogy Urunk a magyar kérdésben egy szűkebb, tán 5 főből álló tanácskozmányt programkészítéssel akar megbízni. A nevek közt Urunk körében M[é]l[tósá]god is említve lőn. Ha M[é]l[tósá]god mielőbb feljöne, e tanácskozmányból ki nem maradhatna, s csakis akkor várnék attól egészséges programot, mert különben attól tartok, hogy a többi nem lesz képes g[róf]. A[pponyi]. saját = vagyis inkább nem *saját*-szerű, hanem *Deák*=szerű felfogásának s instigációinak ellenállani – habár úgy hiszem, M[ailáth]. Gy[örgy]. és b[áró]. S[ennyey]. csak fegyelemből mennek vele, g[róf]. F[orgách]. pedig állásának támogatása végett kénytelennek hiszi *tán* magát, hogy meggyőződését áldozatul hozni”.²⁰ [Kiemelés az eredetiben.]

Ezután hívták Apponyit Bécsbe, aminek igyekezett a gróf publicitást biztosítani azzal, hogy kifejezetten kérte, hogy a *Pesti Napló* kötelezze el magát az ő 48-as programjának a támogatására. (Végül a Deák által fogalmazott, már

¹⁸ A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve, 1863. febr. 13. Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. V. Abteilung: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff. Band 5. Bearbeitet von Stefan Malfèr, mit einem Vorwort von Helmut Rumpler. Wien 1989. (a továbbiakban: Ministerratsprotokolle V/5.) 256.

¹⁹ Scitovszky levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1863. jan. 2. MNL OL P 1873-12.t. No. 122.

²⁰ Török levele Szent-Iványhoz. Pest, 1862. dec. 2. MNL OL P 1873-12.t. No. 132.

idézett rövid szöveggel nem volt teljesen elégedett.)²¹ Török János szerint az uralkodó december közepe előtt fogadta Apponyit, de csak egyes ministeriumok megadását jelentette ki lehetségesnek – ez egybecseng Ferenc József 1863. tavaszi, már idézett kijelentésével –, s Kemény Zsigmondtól úgy tudta, az uralkodó mindenekelőtt Deák véleményét akarta ismerni. Schmerling állítólag támogatta a magyar tábor megosztása céljából a miniszteri javaslatot, s két bizalmi embere járt ekkoriban Deáknál, egy „bizonyos Falke és Ordódy”, folytatja Török, mindkettő „több ízben hosszasan conferált Deákkal s a ’48-as párt különböző árnyalataival”, azonban megakadt az egyeztetés, mivel Deák „a 8 ministerből egyet sem enged”. Erre Schmerling újra megmerevítette álláspontját a februári pátentst illetően. Török szerint ilyen körülmények között már látni, hogy a bécsi „kis konferencia” nagy eredménnyel nem jár majd. Mindenesetre az éppen reumatikus fájdalomokkal küszködő Szent-Ivánt igyekezett Bécsbe menetelre ösztönözni, mondván, ahogy hallja, az uralkodó kifejezetten óhajtja, hogy „a conferentiában a separatum votumok is felvétessenek”, azaz nemcsak a többségi álláspontot kívánja megismerni, hanem minden különvéleményt is. Ehhez hozzátette: „A különböző nyomások és hatások közt gr[óf]. F[orgách], mint bizton hallom, még (szerencsére egyrészt) határozatlan, tehát az általános ostrom által még el nem ragadtatott.”²² Figyelmeztető jel lehetett az is, hogy Ferenc József a birodalmi tanács első ülészakájának zárásakor december közepén úgy nyilatkozott, hogy elhatározott az alaptörvény és az alkotmány megkezdett munkájának befejezésére.²³

Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy Scitovszky felvetése nyomán az uralkodó mozgósította Forgáchot, aki pedig tervezte, hogy az amúgy is tartósan Bécsben tartózkodó Szécsen és Andrassy mellett Szent-Ivánt és Apponyit is Bécsbe hívja. 1863. március elején a helytartótanács élén álló Pálffy Móric gróf helytartónak írt levelében Forgách úgy fogalmazott, hogy „több tekintélyes magyar férfiak, részint Ő cs. és apos. kir. beléegyezésével, általa felhíva, részint ilyes felhívás nélkül, tanácskoztak [...]”²⁴ Apponyi és elvtársai nyilvánvalóan az első

²¹ Csengery Antal levele bátyjának. Pest, 1862. dec. 31. Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései i. m. 488.; Török levele Szent-Ivánhoz. Pest, 1862. dec. 13. MNL OL P 1873-12.t. No. 133.

²² Török levele Szent-Ivánhoz. Pest, 1862. dec. 13. MNL OL P 1873-12.t. No. 133.; Falke János (Johann Falke von Lilienstein) a megelőző évtized második felében helytartósági titkárként a magyarországi hivatalos lapok szerkesztője volt, majd az államminisztériumban Schmerling beosztottja. I. E. von Ordódy pedig szerepel Schmerlingnek az 1862. november – 1863. október között a minisztériumi titkos pénzalapból folyósított összegekről készített elszámolásában. *Deák Ágnes: Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon, 1861–1867.* Bp. 2018. 188. Hogy ők ketten valóban Pesten jártak Schmerling bizalmas megbízottjaiként, nem zárható ki, azt azonban nem tudjuk, tényleg ez volt-e megbízatásuk lényege.

²³ Az uralkodó beszédét közli: Wiener Zeitung, 1862. december 19.

²⁴ Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz. Bécs, 1863. márc. 9. MNL OL D 185 Abszolutizmus kori levéltár, M. királyi udvari kancellária, elnöki iratok 1863:245.

kategóriába tartoztak. Azt azonban nem tudjuk, hogy rajtuk kívül még számolt-e valakivel az uralkodó, vagy Apponyi kérésére – hogy a programot négyen készíthessék – egyelőre megelégedett az ő behívásával, s lemondott a tágabb, több véleményt felsorakoztató konferencia tervéről. Arra azonban van bizonyítékunk, hogy Pálffy Törökhöz hasonlóan szintén szükségesnek látta mások bekapcsolását is a konzultációba, december közepén ugyanis ő is Bécsbe invitálta Szent-Iványt: „Ha valami combinatióba [!] szerepelni nem is akarod, azt tudod, hogy az enyimbem mindig egyike a fő tényezőknél voltál, és megbocsáthatatlan bünt követszel, ha tovább is Málcán eltemetve maradni szándékos lenne.”²⁵ Hogy végül decemberben Forgách kikkel folytatott tanácskozásokat, nem tudjuk, de ez az időszak inkább csak előkészületi, puhatolózó periódusnak tűnik. A hónap közepén Forgách ugyanis arról tudósítja Szent-Iványt, hogy „értekezései” eddig „semmi bizonyos célhoz nem vezettek”, „Sennyey a telet itt tölti. Apponyi gyöngélgéző állapotban nejét látogatja, az ünnepeket itt töltendő. A vulgus minden összejövételben a kiegyenlítésnek tárgyalását [!] keresi: ez ugyan nem így van, de találkozásunk mégis némileg politikai aréna.”²⁶ Ez talán arra utal, hogy miközben Apponyi igyekezett heves attackkal gyengíteni a kancellár ellenállását, Forgách a maga megerősítésére szeretett volna többeket mozgósítani, s addig inkább halogatta az ügyek komolyabb tárgyalását. Mindezt azonban nem tudjuk pontosan rekonstruálni.

Stefan Malfër is említette már, hogy Forgách egy, a megbeszélések alapját képező kérdéssort terjesztett a tervezett konferencia résztvevői elé. Ennek összeállításáról pontos információkat Szent-Ivány iratai sem tartalmaznak, mindenesetre a történet valamennyi résztvevője az uralkodó kérdéseiről beszélt, az azonban természetesen nem zárható ki, hogy valójában Forgách vagy Esterházy által összeállított kérdéssorról volt szó, amelyet az uralkodó csak jóváhagyott. Szerencsére a kérdéssor szövege fennmaradt Szent-Ivány dokumentumai között.²⁷ Eszerint a feladat az volt, hogy programot dolgozzanak ki a magyar államjogi kérdés végleges megoldására, ha pedig az azonnali megoldás nem lehetséges, tegyenek javaslatot az átmeneti rendezés alapelveire. A konkrét lépéseket tekintve arra kellett választ adniuk: vajon szükség van-e a provizorikus igazgatás megszüntetésére vagy módosítására. Ha igen: szükséges-e tekintettel lenni bármilyen formában a ’48-as törvényekre, s elegendő-e azok formai legitimitásának általános elismerése, vagy elkerülhetetlen egyes rendelkezések érvényének elismerése. Ez utóbbi esetben pedig melyeket, milyen kiterjedésben és formában kellene megerősíteni.

²⁵ Pálffy levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. dec. 22. MNL OL P 1873-12.t. No. 119.

²⁶ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. dec. 13. MNL OL P 1873-12. t. No. 112.

²⁷ Die bei der Berathung festzuhaltenden Gesichtspunkte címmel feljegyzés, MNL OL P 1873-12.t.–1.

Választ várt az uralkodó arra is, hogy mindezt össze kell-e kötni az országgyűlés összehívásával, s ha igen: arra mikor kerüljön sor, s ajánlatos-e az 1848-as választójogi szabályok alkalmazása. A szöveg kijelölte a végleges rendezési javaslat tartalmi korlátait is: az uralkodó olyan javaslatot várt, melynek határait „a Monarchia nagyhatalmi állásának szükségletei és minden nemzetközi, katonai és általános pénzügyi ügyekben a Monarchia egysége” jelöli ki, továbbá figyelembe veszi a Monarchia többi részeinek államjogi helyzetét, valamint a korona jogait nem teszi illuzórikussá. Ez volt tehát a feladat, amely a tanácskozássra összegyűlt magyar politikusokra várt.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy Szent-Ivány feljegyzései szerint valójában január végétől kezdve nem volt semmiféle mágnás konferencia, illetve több konferencia volt. Kecskeméthy Aurél naplójában némileg félreérthetően fogalmazott: „Megint sűrű conferentiák Bécsben, Apponyi, Majláth, Sennyey (tagadja ugyan az ő részvétét) egyrésztől, másrésztől bivaly Barkóczy, Szentiványi Vincze, Zsedényi, számár Andrássy György – a 47-esek! Nem Schmerlingen, hanem e szamarakon dől dugába. Nem is lehet eredmény. »De tán legalább érleltetett a dolog?« kérdém S.-tól. »Ellenkezőleg, rontatott.« E szerint kilátás van beláthatlan provisoriumra” – jegyezte fel a nyilvánvalóan Sennyeytől származó információit február közepén.²⁸ A Kónyi által közöltek mellett ez a bejegyzés volt eddig a történészek legfőbb forrása e „mágnáskonferenciára” vonatkozóan, s e szövegrészlet úgy is érthető, hogy az említett személyek egymással több alkalommal is összejöttek közös tanácskozássra. Szent-Ivány feljegyzései azonban egészen más képet tárnak elénk: Apponyi, Mailáth, Sennyey és Ürményi január elejétől Bécsben tartózkodtak, s négyesben dolgoztak programjukon – időnként konzultálva Forgáchcsal. Forgách január 14-én hívta újra Bécsbe Szent-Iványt (némely barátainkkal „a magyar ügyek fejlődéséről beszélve tanácskozva összeültünk, nagyon kívánatos lenne, ha te is mélyen beható okoskodásaid által törekvéseinket elősegítenéd”). Esterházy azonban később azt közölte Szent-Ivánnal, hogy valójában az uralkodó rendelte el Bécsbe hívását. (Arra nem tért ki, hogy ebben esetleg Esterháznak magának volt-e szerepe, mindenesetre Szent-Ivány iratából világos, hogy Esterházy Forgách nyomás alá helyezésére s az Apponyi-féle csoporttól való eltávolítására törekedett Szent-Iványra támaszkodva. A kortársak is arról írtak, hogy Szent-Ivány Esterházy különös kedvence, nem zárhatjuk ki tehát, hogy a színpalak mögött Esterházy mozgatta a szálakat.) Az uralkodó mindenesetre első

²⁸ Kecskeméthy naplójegyzete, 1863. febr.14. Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 150.

találkozásukkor megerősítette, hogy szükségesnek látta Szent-Iványt személyesen meghallgatni.²⁹

Szent-Ivány Zemplén megyei lakhelyéről (Málca) Pest-Buda érintésével január 26-án érkezett meg a birodalmi fővárosba. Pest-Budán, illetve az útba ejtett Esztergomban azt tapasztalta, hogy Pálffy helytartó nem volt beavatva a tárgyalásokba, ahogy Scitovszky János esztergomi érsek vagy Lonovics József sem. Pesten tartózkodott viszont Sennyey, aki nem árult el sokat, de úgy nyilatkozott, az egész ügy már lefutott, s ő maga nem ért egyet három elvbarátjával, ezért távozott Bécsből. (Láttuk, Kecskeméthy Aurél szerint mások előtt kategorikusan tagadta, hogy részt vett volna a bécsi megbeszéléseken.)³⁰ Amikor 26-án Szent-Ivány először találkozott Forgáchcsal, a kancellár kifejtette, hogy az Apponyiék javasolta „ministeriális irány” ellensúlyozására kell a „municipalisták”-nak külön tanácskozniuk, s hogy rajta kívül Andrassy Györggyel, Barkóczy Jánossal, Szécsen Antallal és Zsedényi Eduárddal számol (ők ekkoriban egyébként is Bécsben tartózkodtak). Végül átadta a kérdéssort Szent-Iványnak azzal, hogy Apponyiék is ugyanezt kapták meg. Szent-Ivány nem helyeselte a külön tanácskozás eszméjét, főként amikor észlelte, hogy Apponyiék semmit sem tudtak az ő Bécsbe hívásáról. Ezek után kategorikusan visszautasította a részvételt, mivel barátai háta mögött nem kívánt semmit sem tenni. Forgách ekkor igyekezett Szent-Iványt Apponyiék utolsó, január 30-ei összefojetelére meghívni, amit Szent-Ivány szintén visszautasított, de a következő napokban Apponyival, illetve Ürményivel külön-külön mégis találkozott. (Mailáth időközben már szintén elhagyta Bécsset.) Közben január 29-én egy nagy udvari bálban Ferenc József külön üdvözölte Szent-Iványt, s ahogy említettük, kijelentette: ő kívánta hallani Szent-Ivány javaslatait.

Esterházy január 31-én közölte Szent-Ivánnyal, hogy az uralkodó már ismeri Apponyiék terveit (nyilvánvalóan Forgách referált neki, hiszen emlékiratuk beadására még sor sem került – Esterházy pedig láthatólag elzárkózott attól, hogy közvetlenül tárgyaljon Apponyiékkel, programjuk tartalmáról ő is Forgách közléseiből értesült), s eltökélt abban, hogy azokat el fogja utasítani. Február 2-án Forgách felszólította Szent-Iványt, hogy az ő elvbarátaival konzultálva egy újabb programot állítson össze, amit az szintén visszautasított, ahhoz azonban hozzájárult, hogy körülbelül háromórányi megbeszélésük alatt Forgách jegyzeteket készíthessen az általa mondottakról. Időközben megérkezett Bécsbe Scitovszky, akit még Esztergomban – láthatólag Forgáchék előzetes felhatalmazása nélkül – Szent-Ivány mozgósított, hogy tekintettel a fontos időkre személyes jelenlétével

²⁹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. jan. 14., jan. 28–29. MNL OL P 1873-12. t.-1.; Kecskeméthy naplójegyzete, 1863. márc. 14. Kecskeméthy Aurél naplója 254.; Forgách levele Szent-Iványhoz, Bécs, 1863. jan. 14. MNL OL P 1873-12.t. No. 113.

³⁰ Kecskeméthy naplójegyzete. 1863. febr. 14. Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 150.

igyekezzen befolyást gyakorolni. Bécsben is Szent-Ivány volt az, aki a prímást beavatta az eseményekbe, s kérte, hogy az uralkodói audienciáján az ő '47-es programját támogassa, amire a főpap készségesen vállalkozott. Mindenekelőtt azt kérte tőle Szent-Ivány, hogy vesse fel az uralkodónak azt a javaslatot, amelyet ő röpirataiban fejtegetett: az államjogi megállapodás előkészítésére az 1741. évi 11. tc. értelmében az uralkodó hívjon össze tekintélyes hazafiakból egy értekezletet. Scitovszky és Szent-Ivány megbeszéléseibe bekapcsolódott Esterházy is.³¹ Február 5-én az uralkodó Szent-Iványt is audienciára szólította, s felkérte, hogy Magyarország birodalomhoz fűződő közjogi viszonyairól készítsen számára egy memorandumot, azaz utasította őt a Forgách által korábban hiába kért program összeállítására.

Február 7-én Apponyi hivatalosan benyújtotta Forgáchnak programjukat, aki február 12-én értesítette Szent-Iványt, hogy Apponyiék irata az uralkodó íróasztalára került (miközben az uralkodó utasítására szigorú titoktartásra kötelezte Apponyit az egész ügyet illetően³²), közben pedig egyre sürgette Szent-Iványtól a memorandum befejezését. Február 11-én kamarai bálra került sor, ahol a császárné a bál végén szokatlan módon egyenesen megszólította Szent-Iványt, s feltűnést kelteve egy negyedórát társalgott vele. Forgách és Esterházy mindeközben részletesen tájékoztatta Szent-Iványt a minisztertanácsban lefolyt fontos politikai vitákról, mindenekelőtt a február 13-ai ülésről az erdélyi vasút tárgyában Bécsben járó, már említett delegációnak adandó királyi válaszról. Ez Schmerlingnek és Nádasdy Ferenc gróf erdélyi kancellárnak alkalmat nyújtott a februári pátenz irányvonalának megerősítésére és az ahhoz való ragaszkodás szükségességének hangsúlyozására.³³ Másnap, február 14-én Rainer főherceg miniszterelnök magához hívatta Forgáchot, s felszólította, hogy mielőbb nyújtson be ő politikai programot – ami Forgáchot és Esterházyt váratlanul érte, egyértelműen kedvezőtlen jelnek vélték, esetleges lemondásukat fontolgatták, s még inkább sürgették Szent-Iványt munkálata befejezésére.

³¹ Scitovszkyval való közelebbi kapcsolata minden bizonnyal hosszú évekre nyúlt vissza. 1850 januárjában például a Scitovszky esztergomi érseki beiktató ünnepsége alkalmával rendezett lakomán kerületi főbiztosi minőségében Szent-Ivány köszöntötte őt. *Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon* I. Bp. 1922. 159.; Scitovszky közreműködése 1863 elején nem maradt titokban. Vö. „Szentiványi Vincze meg a 47-iki rendszerrel áll elő. A vén prímást is felültették.” Csengery levele bátyjához. Pest, 1863. febr. 9. Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései i. m. 490.

³² Kónyi információja, miszerint 1862. december végén Deákhoz került a memorandum, nem lehet pontos, hiszen annak végleges szövege Szent-Ivány feljegyzése szerint 1863. január 30-án készült csak el. Legfeljebb egy előzetes változatot ismerhetett Deák, vagy január végét követően a titoktartási fogadalom megsértésével juthatott el hozzá a szöveg.

³³ Schmerlingék azt javasolták: az uralkodó egyszerűen szólítsa fel az erdélyi magyarokat, hogy képviselőik minél előbb jelenjenek meg a Reichsratban, ahol majd elősegíthetik a vasútépítés ügyét. A minisztertanács jegyzőkönyve, 1863. febr. 13. Ministerratsprotokolle V/5. 251–257.

Február 15-én Forgách útján Szent-Ivány benyújtotta memorandumát, majd felolvasta Esterháznak és Forgáchnak az abban foglaltakat. (Ezt megelőzően gondosan kerülte, hogy a készülő szöveg tartalmáról informálja őket.) Az éppen Bécsben tartózkodó Pálffy helytartó előtt is ismertették a politikai helyzetet, de Szent-Ivány memorandumának tartalmát nem! Ez alkalommal Esterházy mind Pálffyt, mind Forgáchot (az utóbbit külön nyomatékkal) felszólította a Szent-Ivány-féle irányvonal támogatására, amire azok ígéretet is tettek. Forgách megkísérelte rávenni Szent-Iványt, hogy ő fogalmazza meg a miniszterek elé tárandó programot, de az visszautasította, mondván: „mivel ő [Forgách] viszi keresztül, tegye fel” ő. Esterházy közvetítésként javasolta, hogy hármásban további konzultációkat folytassanak, és Szent-Ivány beleegyezett, ha Forgách összeállítja a programot, azt véleményezni fogja.³⁴

Esterházy láthatólag hármuk tárgyalásai közben is tájékoztatta az uralkodót az előkészületekről, mivel egy alkalommal az uralkodó kívánságait közvetítette. Február 22-én vitatták meg hárman először a Forgách által Szent-Ivány memorandumában foglalt alapelvek alapján összeállított „kormányprogramot”. Esterházy kérésére Szent-Ivány vállalta a pontos szövegeztést és a szerkezetet illető átalakítást, aminek nyomán a program első változatában február 24-én megállapodtak. Ezután rendelte el az uralkodó, hogy Apponyi, az időközben újra Bécsbe érkezett Mailáth és Sennyey, valamint Ürményi tárgyaljon Szent-Ivánnyal – állapítsák meg azokat a pontokat, amelyekben egyet tudnak érteni. Erre a tanácskozásra február 26-án került sor, az ott elhangzottakról pedig a többiek felhatalmazásával Szent-Ivány és Mailáth tett jelentést az uralkodónak Forgách közvetítésével. Egyetértettek abban, hogy helyre kell állítani Magyarország integritását (beleértve Erdélyt), szükség van „országos autonómia”-ra, azaz „törvényes kormányzasi dualizmus”-ra, s hogy az országgyűlés útján előre meghatározandó közös ügyeket a két országgyűlés által választott testületnek kell tárgyalnia (hívják azt akár szenátusnak, akár delegációnak). Ellenben arról, hogy Magyarország belső kormányzati formája miniszteriális vagy az 1848 tavasza előtti mintára „dicasteriális” legyen vagy sem, nem tudtak megállapodni, de vállalták, hogy egymás ellen nem folytatnak agitációt. A tanácskozáson csupán általános elvekről tárgyaltak, a kormányprogram-tervezet egyáltalán nem került még csak említésre sem.

Február 28-án véglegesítette Forgách, Esterházy és Szent-Ivány a kormányprogram szövegét, amelyet március 1-jén Forgách bemutatott az uralkodónak.

³⁴ A közvélemény is tudomást szerzett a bécsi háttéreseményekről. A liberális táborhoz tartozó Podmaniczky Frigyes báró naplójában február 20-án feljegyezte: Apponyi pártja Bécsben megbukott, sokallták, amit ő követel. Most Szent-Ivány Vince felé fordultak, „mintha bizony ő majd tudna valamire menni”. *B. Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek 1824–1887. III. Bp. 1888. 144.*

Március 2-án a császár maga hívta audienciára Apponyit, s közölte vele elutasító határozatát, valamint felszólította arra is: hagyja el Bécset, országbírói teendőit végezze Pest-Budán. Március 4-én viszont közölte Forgáchcsal, hogy a kormányprogramot kívánságuknak megfelelően először majd egy kisebb, négyes miniszteri konferencia fogja megvitatni: Rechberg, Schmerling, Esterházy és Forgách részvételével, Rainer főherceg elnökletével. (Szent-Ivány mindjárt hozzátette feljegyzésében: nem hiszi, hogy Nádasdyt majd mellőzni lehetne).³⁵ Még ugyanezen a napon Esterházy közölte Szent-Ivánnyal az uralkodó módosítási kéréseit. Ennek nyomán március 6-án ők hárman megtették a szövegben az uralkodó által kért módosításokat. Ferenc József közben március 7-ére audienciára szólította Szent-Iványt. Esterházy szerint Forgách nem tudott megfelelően érvelni a program mellett, az uralkodó ezért szerette volna ismerni Szent-Ivány véleményét még a minisztertanácsi vita előtt. Az audiencián az uralkodó köszönetet mondott Szent-Iványnak „fáradtságos és jeles munkájá”-ért, s a kormányprogramon általa kért módosításokról is kikérte véleményét. Március 8-án Esterházy, Forgách és Szent-Ivány még egyszer átfésülték a kormányprogram szövegét, amelyet március 9-én kellett hivatalosan beadniuk az uralkodónak. Közben arról tárgyaltak, mi lesz a teendő a győzelem vagy a vereség esetén, bár láthatólag inkább az utóbbira számítottak. Győzelem esetén az előleges értekezletre egybehívandók listájának elkészítésére szólította fel Esterházy Szent-Iványt (nem tudjuk, ez elkészült-e, Szent-Ivány fennmaradt iratai között mindenesetre nem található, ugyanakkor elkészítette *Egy kegyelmes királyi kézirat javaslata* címmel az értekezletre behívó királyi levél szövegét). Vereség esetén Szent-Ivány mindkettejüknek lemondást tanácsolt, amivel Esterházy és Forgách is egyetértett (hogy azután majd mégis maradjanak). Március 9-én Szent-Ivány elhagyta Bécset, a minisztertanácsi kemény vitákat már kettejüknek kellett megvívni.³⁶ Ezen a napon kelt Forgách azon irata, melyben „tájékozás és bizalmas tudomás végett” értesítette Pálffy Apponyiék tervezetének elutasításáról.³⁷

Szent-Ivány feljegyzéseiben a hármójuk naponkénti megbeszélései, illetve az uralkodó által elrendelt egyszeri, már említett összejövetel mellett alig-alig tűnnek fel más személyiségek. Sőt, a kormányprogramot illetően február 24-én kifejezetten ígéretet tettek ők hárman egymásnak, hogy a másik kettő

³⁵ Igaza is lett, valóban kiskonferencia tárgyalt először a javaslatról március 11-én Rainer főherceg elnökletével, de Schmerling, Forgách és Esterházy mellett nem Rechberg, hanem Nádasdy részvételével, ami a birodalmi centralizáció híveinek számbeli többségét jelentette. *Malfer, S.: Der gescheiterte Ausgleichsversuch von 1863 i. m. 415.*

³⁶ „Egy kegyelmes királyi kézirat javaslata”. MNL OL P 1873-12.t.-1.

³⁷ Forgách levélfogalmazványa Pálffyhoz. Bécs, 1863. márc. 9. MNL OL D 185 1863:245.

beleegyezése nélkül annak tartalmát másokkal nem közlik. Kik bukannak fel alkalmanként mégis Szent-Ivány összefoglalóiban? Február 19-én feljegyzi Szent-Ivány, hogy Barkóczy és Szécsen is „magokénak tevék politikai javaslatimat, s feltétlen támogatást ígértek fenn és alant”; február 26-án Mailáthnak (aki a közös konferenciázás után külön felkereste), illetve két nappal később Sennyeynek is felolvasta saját memorandumát, március 2-án Haynald Lajos erdélyi katolikus püspökkel szólt ismét csak annak alapelveiről, március 3-án pedig közölte a szöveget Andrassy Györggyel. Feljegyzéseinek tanúbizonysága szerint azonban együttesen egyáltalán nem tárgyaltak, s előttük is csak saját memorandumát fedte fel. Elképzeltető persze (de csak február 24 előtt), hogy miután Szent-Ivány elhatárolódott a formális tárgyalásoktól január végén, Forgách és Esterházy vele mindig külön találkozott, míg a többiekkel azal párhuzamosan (bár feltehetőleg beszámoltak volna neki az eredményekről, ha ez így lett volna). Annyi azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a kormányprogramnak az összeállítása már kizárólag Esterházy, Forgách és Szent-Ivány vállain nyugodott. Bár március elejéig Apponyi is Bécsben tartózkodott, Szent-Ivány csak március 7-én árult el neki programjából egy elemet, miszerint ő az uralkodónak a közös ügyek meghatározására az ausztriai és a magyar parlament egyenlő számú küldöttből álló ad hoc delegációját javasolta, s hogy a kialakított megállapodást a két parlament vitassa meg, majd az uralkodó szentesítse. (Mint látni fogjuk, memoranduma e tekintetben korántsem volt egyértelmű. Beszél arról, hogy a két parlamentnek [a bécsi Reichsratnak a tartománygyűlések nyilatkozata után] kell véleményt nyilvánítania, de a rendezést mintha uralkodói pátenssel is elintéztetnek venné. Természetesen a szóbeli audiencián nyilatkozhatott részletesebben erről.) Feljegyzése szerint azonban minden másról ezúttal is hallgatott. Feltűnő, hogy Zsedényi nevét egyáltalán nem is említi Szent-Ivány, s láttuk, Scitovszky Bécsbe hívása is az ő magánakciója volt, az uralkodónak benyújtott memorandumát vele csak vizsgautazása után közölte Esztergomban, március 9-én. Szembeötlő az is, hogy Pálffy helytartó számára még csak statiszta szerepet sem osztottak. Pálffy február közepi bécsi útja alkalmával Esterházy inkább kerülte a Pálffyval való találkozást (február 14-én például „nem óhajtott vele még találkozni”), s amikor elkerülhetetlen volt, akkor is csak általánosságban tájékoztatták a bécsi politikai klímáról, a konkrét információkat gondosan elhallgatva előle. Esterházy még Rechberget informálta valamennyire: február közepén egy bál forgatagában félrevonta egy ablakzugba, jelezve neki, hogy az erdélyi küldöttségnek adott válasz nyomán esetleg lemondására kerülhet sor. Erre Rechberg állítólag kijelentette, hogy akkor ő is távozik a kormányból. Később – az uralkodón kívül – ő volt az egyetlen, akivel tudatták az összeállított kormányprogramban

foglaltakat, amit Rechberg egy elem, a magyar országgyűlés számára fenntartani kívánt újoncmegajánlási jog kivételével támogatott.³⁸

Kulcsszereplők és motivációik

Az Apponyi-terv uralkodói visszautasítását követően papírra vetett kiegyenlítési javaslat születésének tehát csupán négy kulcsszereplője volt: Szent-Ivány, Esterházy, Forgách és Ferenc József.

Szent-Ivány 1862 tavaszán, első röpirata írásakor még láthatólag Apponyi Györgyöt tekintette a jövő hivatott konzervatív vezetőjének. Munkáját egy Apponyihoz címzett nyílt levéllel nyitotta, Széchenyi tekintélyére hivatkozva, Deák Ferenc felé tett könnyen megfeythető oldalgággal („nincs mit várni”) kezdeményezésre szólította fel az országbíró: „Lépjén hát eleinkbe Nagyméltóságod; hozza elő az *avas obscuritások* romkamrájából a valódi *magyar* zászlót, melyet szét-szaggatni a 48-sok sem merészkedtek; – de fájdalom, *eltakarták eredetiségét*, a reá aggatott mindenféle színü, vegyületü, *idegenszerü czifraságokkal* el annyira, hogy azt a hü nemzet megismerni sem tudván többé, 48-asnak keresztelé.”³⁹ [Kiemelés az eredetiben.] Szent-Ivány számára az 1848. áprilisi törvények csak „a terrorisátt s felülről elhagyatott országgyűlés [által] elfogadott, s a megrémült király [által] szentesített” illegitim törvényeknek számítottak, azokkal szemben az 1790. évi 10., 17. és 18. tc.-eket minősítette egyedüli elfogadható kiindulópontnak.⁴⁰ Erre nyilvánvalóan Apponyi felhatalmazásával a *Pesti Napló* közzétette, hogy „biztos és hiteles adatok” nyomán tudatják, hogy a munka Apponyi beleegyezése, sőt tudta nélkül készült. Azaz Apponyi elhatárolta magát a röpirattól, így Szent-Ivány, kiletét még mindig nem fedve fel, kénytelen volt nyilatkozatban kinyilvánítani, hogy kizárólag saját véleményét s nem valamiféle pártprogramot foglalt írásba.⁴¹

Az 1790. évi 10. tc. megerősítette az 1723-as *pragmatica sanctio* rendelkezését a birodalom országainak és tartományainak elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklásáról, miközben hozzátette: Magyarország saját alkotmánnyal rendelkezik, s kizárólag saját törvényei szerint kormányzandó. A 17. tc. az 1741. évi 11. tc. hatályát erősítette meg, amelyben Mária Terézia kötelezte magát arra, hogy Magyarország ügyeit mind az országon belül, mind azon kívül kizárólag

³⁸ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. febr. 16., márc. 8. MNL OL P 1873-12.t.-1.: „ő az újoncozási jogot sem a bécsi, sem a pesti országgyűlésre bízni nem hajlandó – mert jelenleg mások a diplomácia követelményei, mint a megelőző időkben. Most készen kell lenni mindig, s a készültséget nem lehet az országgyűlések jóvoltától feltételezni, ha a diplomácia sikert akar”.

³⁹ [Szent-Ivány V.]: A magyar nemzeti politika helyes iránya i. m. IX.

⁴⁰ [Szent-Ivány V.]: A magyar nemzeti politika helyes iránya i. m. 25., 34.

⁴¹ Kemény Zsigmond aláírásával rövid közlemény. Vegyes tudósítások rovat. *Pesti Napló*, 1862. június 4.; Napi újdonságok rovat. *Sürgöny*, 1862. június 11.

magyarok által fogja intéztetni, az országot érintő legfontosabb kérdésekben az esztergomi érsek, a nádor, más magyarországi főurak, illetve a horvát bán tanácsát fogja kikérni. Új elemként ehhez hozzátette a II. Lipót által szentesített cikkely, hogy az uralkodó az „államministeriumba”, ahogy a külföldi követségekre, megfelelő képzettséggel és alkalmassággal rendelkező magyarokat is ki fog nevezni. A 18. tc. elrendelte, hogy a magyar kormányiszékek uralkodó által kinevezett hivatalnokai esküt tegyenek a magyar törvények megtartására, az országgyűlés panaszt tehet a szerintük e hivatali esküt megsértők ellen, viszont hivatalnokot panasz esetén csak azután lehet elbocsátani, hogy a vádpontokat vele ismertetik, s alkalmat adnak a maga tisztázására.⁴²

Szent-Ivány röpiratában egységes, de dualista szerkezetű birodalommodellt hirdetett (anélkül, hogy már ekkor a „dualista” vagy a „dualizmus” fogalmat használta volna), és hangsúlyozta, hogy az októberi diplomával tartalmát és „alakját” illetőleg nem tud teljes mértékben egyetérteni. A diplomában meghatározott birodalmi közös ügyek pontosabb meghatározását kívánta – kifejezetten ugyan nem szólt arról, hogy az abban foglaltakat felül kell vizsgálni, de annyit megállapított, hogy azokat a magyar országgyűlésen tüzetesen tárgyalni kell. Az azonban homályban maradt röpiratában, hogy e tárgyalás után mi történt volna. Szent-Ivány azt propagálta, hogy a parlamentarizmus többségi elvében rejlő „veszélyek” elkerülésére az uralkodói abszolút hatalom bizonyos mértékű, de nem korlátok nélküli továbbélésének szükségességét a közös ügyek tárgyalásában tudomásul kell venni. Ennek jegyében a közös ügyek intézésére egy legfeljebb 120 tagból álló birodalmi szenátus felállítását javasolta, egyharmadrészben az uralkodó által kinevezett nagybirtokosokból, kétharmadrészben az ausztriai és a magyar parlament által választott tagokból. A hároméves országgyűlési ciklusra felállt szenátus döntene a közös ügyekben legalább 7/12-ed igenlő szavazattal, de a hatályba lépéshez szükséges az uralkodó szentesítése. Ha az uralkodó konfliktusba kerül a szenátussal, az országgyűléseket új szenátorok küldésére szólíthatja fel, illetve feloszlathatja az országgyűléseket (új választások kiírásának kötelezettsége mellett) – s az általa kinevezett szenátorokat is csak az országgyűlések feloszlatása esetén cserélheti le. A birodalom ügyeit az „államminisztérium” intézné, ahova „illő arányban” kellene magyarokat is kinevezni. Nagyon határozottan érvel Szent-Ivány amellest, hogy Magyarországot 1848 előtt sem illette meg külön kormány, s a felelős minisztérium szerinte „a nemzet geniusával” egyébként is ellenkeznek, mivel az utóbbi a kormányzati centralizáció helyett a megyei municipalizmusra helyezi a hangsúlyt. Röpirata is tartalmazta már a javaslatot – Széchenyi István

⁴² Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek. Ford. Csiky Kálmán. Kiadta Márkus Dezső. Bp. 1901. 159–165.

1859-ben papírra vetett javaslataira hivatkozva –, hogy egy magyarországi, horvátországi és esetleg – teszi hozzá – Erdélyből meghívandó független hazafiakból álló konferenciára kerüljön sor Esztergomban vagy Pozsonyban az esztergomi prímás elnökletével, amely kidolgozza az országgyűlés elé kerülő közjogi részletes rendezési tervet és egy új koronázási esküszöveget.⁴³ Második röpiratában új részleteket nem tárt fel programjából, csupán az első röpiratra időközben megjelent politikai reflexiókat elemezte és értelmezte.

Az uralkodóhoz 1863. február 15-én beadott memoranduma, megbízásának megfelelően, az uralkodói kérdésekre kívánt választ adni. E memorandumban néhány vonatkozásban élesebb kontúrokkal vázolta programját, néhány ponton pedig tovább is fejlesztette azt.⁴⁴ Miközben óvott attól, hogy a bécsi kormányzat elsietett, a magyar alkotmányt sértő lépésekkel (például a szerbek által követelt Szerb Vajdaság újra létrehozásával vagy a felső-magyarországi, leginkább szlovákok és magyarok között folyó protestáns konfliktusokba való kormányzati beavatkozással) lényegesen gyengítse a párbeszédre való készséget a magyar politikai elit soraiban, határozottan érvelt amellett, hogy a közigazgatási provizóriumot fenn kell tartani a jövőbeli országgyűlés ideje alatt is. A rendezés előkészítéseként javasolta az 1741. évi 11. tc.-re hivatkozva az esztergomi érsek elnökletével 12–15 előkelő „hazafi” (köztük a horvát bán) összehívását, immáron azonban Bécsbe, hogy az uralkodó tanácsadó testületként készítsenek javaslatokat. Véleménye szerint a jövőbeli államjogi megállapodás egyetlen lehetséges alapja a pragmatica sanctio, a beligazgatás terén pedig, jelentette ki – s ebben rejlett szövegének újabb hangsúlybeli sajátossága a röpiratokhoz képest –, a „teljesen egyenjogú dualizmus” („ein vollkommen gleichberechtigter Dualismus”), helyreállítva Erdély, Horvát-Szlavónország és Magyarország politikai-területi egységét, ugyanakkor a két előbbi számára autonóm, saját közigazgatási szervezetet (beleértve külön országgyűléseket) biztosítva. Röpiratához képest határozottabban fejtegette, hogy egy magyar országgyűlés sikerének elengedhetetlen előfeltétele a területi integritás helyreállítása, s az 1848-as uniótörvényt, annak hiányai ellenére, legitimnek kell tekinteni. Igyekezett praktikus politikai szempontokkal is támogatni álláspontját, mondván: Erdély konzervatív politikai elemeinek megjelenése a magyarországi országgyűlésen kifejezetten a kompromisszumkészség irányába terelhetné az országgyűlést.

Részletesen tárgyalta, hogy az uralkodóra vár a két birodalmi fél közötti közvetítés feladata, amely azonban szigorú alkotmányos kormányformák között nem lehetséges. Ezért a miniszteri felelősséget legfeljebb az 1790. évi 18. tc.

⁴³ [Szent-Ivány V.]: A magyar nemzeti politika helyes iránya i. m. 10., 34–37., 50–57., 68–71.

⁴⁴ A német nyelvű memorandumot Bécs, 1863. febr. 15-ei keltezéssel lásd MNL OL P 1873-12.t.-1.

értelmében vélte elfogadhatónak: azaz a miniszterek egyszerre felelősek a parlamentnek és a koronának. Szerinte az 1848-as törvények következetes végigvitele „a teljes elválás”-hoz vezetne, ugyanakkor a februári pátens következetes érvényesítése „az összmonarchia teljes unifikációjá”-hoz, ezért mindkettő elkerülendő.

A közös ügyek meghatározását illetően új elemként kifejti, hogy azokat a két parlament „ad hoc delegációinak” kell megállapítaniuk egyszer s mindenkorra, az uralkodó által kinevezett „rendkívüli biztosok” részvételével (az 1715. évi 8. tc. felhatalmazásával)⁴⁵. Itt azonban nem hangsúlyozza, hogy mindezt azután a két parlament még tárgyalja majd; ráadásul megjegyzi, hogy a közös ügyek „elvben egyébként is ismertek”, s rögzíti, hogy a külügyeket és hadügyeket Ferenc József uralkodói felségjogként továbbra is maga intézheti. Másrészt beszél tartományi pénz- és kereskedelemügyekről – azaz míg az előbbit illetően az októberi diploma vonalát követi, ez utóbbi annak felülvizsgálatát valószínűsíti.

Lényeges elemekkel egészítette ki korábbi programját a közösügyes intézményrendszerre vonatkozóan is. Alapelvként rögzítette: a birodalmi parlament intézménye nem egyeztethető össze a *pragmatica sanctio*val, nem biztosítja a monarchia csaknem felének érdekei érvényesülését. Azt is felvetette, hogy nem szerencsés a februári pátent a cislajtán birodalomfélre vonatkozóan sem változtathatatlannak tekinteni, és szerinte össze kellene hívni a tartománygyűléseket véleménynyilvánítás céljából, hogy utána állást foglalhasson a bécsi birodalmi tanács. E testület megmaradna a német-szláv országok/tartományok törvényhozó szerveként (de, tette hozzá, a tartományi autonómia körének megőrzésével), ugyanazon jogkört gyakorolná a magyar országgyűlés. A közös ügyek (mindenekelőtt, nevezik meg, a költségvetés, adózás, hitelügyletek) tárgyalását a röpiratában kifejtett módon a két parlament által egyenlő számmal választott birodalmi szenátusra bízna, egyharmadában uralkodó által kinevezett taggal, kétharmadában országgyűlési választottakkal. Részletesebben kifejtette viszont immáron a végrehajtásra vonatkozó javaslatait: A „birodalmi ügyek” vitelére négy „birodalmi miniszter” működne (külügy, hadügy, pénzügy, kereskedelemügy), emellett felállításra kerülne az „államminisztérium”, amelyben négy-négy miniszter képviselné a két birodalmi részt (három tárca nélküli miniszter, illetve a kancellár), ez tárgyalná testületként a végrehajtásra tartozó intézkedéseket a „birodalmi ügyek”-ben. Két szekcióból állna, egy német-szláv és egy magyar szekcióból, melyek az uralkodó

⁴⁵ Az idézett törvénycikk szerint a nemesi bandériumok nem elegendők az ország védelmére, ezért állandó hadsereget kell felállítani, az erre szolgáló adót az országgyűléssel együtt kell az uralkodónak meghatároznia. Váratlan külső támadás esetén viszont felhatalmazza az uralkodót arra, hogy rendkívüli tanácskozást hívjon össze, amely rendkívüli adókievetésről határozhasson, más ügyek kizárásával. Magyar törvénytár 1657–1740. évi törvénycikkek. Ford. Tóth Lőrinc. Szerk. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. Bp. 1900. 441.

tanácsadó testületét képeznék a belpolitikai ügyekben. Így érvényesülhetne az 1790. évi 17. tc., mely szerint a tisztán magyar ügyeket kizárólag magyarországiak közreműködésével készítsék elő, tárgyalják és terjesszék uralkodói döntésre, egyéb ügyekben pedig mindig magyarországiak befolyásával.

Szent-Ivány láthatólag nem akart az Apponyi-féle tervezet sorsának alakulására semmiféle befolyást gyakorolni. Nyilvánvalóan az Apponyiékhoz fűződő személyes barátság az, amely miatt teljes passzivitást tanúsított e tekintetben, és csak az uralkodó kifejezett utasítására aktivizálta magát memorandumának elkészítésével. Számára a közjogi rendezés elengedhetetlen előkészítéseként két dolog volt fontos: egyrészt elfogadtatni az uralkodóval, hogy a primás elnöklete alatt 12-15 fős tanácskozást hívjon össze a kérdés tárgyalására (egyébként Deák Ferenc meghívását is javasolta ide),⁴⁶ másrészt azt igyekezett elfogadtatni Ferenc Józseffel, hogy első lépésként szükség van a minisztertanácson belül a magyar politikusok számának növelésére, ezért Mailáth Györgyöt és Szécsen Antalt tárca nélküli miniszterként hívja be a kormányába.

Szent-Ivány a maga számára láthatólag a háttérből tanácsokat osztó bizalmi szerepét szánta. Következétesen visszautasította Esterházy terveit, aki már február elejétől kezdve Apponyi előbb-utóbb elkerülhetetlen leváltásáról beszélt, s lehetséges utódjaként legszívesebben Szent-Iványt látta volna az országbírói poszton. (Ő azonban az áprilisban e posztot valóban átvevő Andrássy Györgyöt, illetve Melczér István személynököt igyekezett lehetséges jelöltként előtérbe tolni, de leginkább amellet érvelni, hogy Apponyi talán még megmenthető lenne.) Szent-Ivány akár az uralkodó kifejezett kívánságának is ellentmondott, aki március 7-én felszólította, hogy foglalja el végre posztját a Hétszemélyes Táblán, s Pest-Budán személyes jelenlétével igyekezzen a '47-esek kormánytámogató táborát erősíteni. Szent-Ivány arra hivatkozott, hogy míg Apponyi nem változtat a maga irányvonalán, személyes jelenléte inkább csak zavaró lenne. Mint mondta, szeretné ő meghatározni az időpontot, amikor a politikai küzdelmek ringjébe lépve szerinte a legtöbb hasznot hozhatja. Nem volt igazán meggyőző az érvelése, de Ferenc József láthatólag nem vette személyes sértésnek az ellentmondást. Szent-Ivány nem foglalta el pozícióját Apponyi leváltása után sem, viszont akkor már hivatkozhatott arra, hogy rá majd akkor lesz szükség, ha Ferenc József elhatározza magát a Forgáchék által javasolt irányvonal mellett, egyébként pedig bíróként távol kellene magát tartania minden politikai agitációtól. (Végül újabb bécsi útja alkalmával, május 4-én – nem szívesen, de az uralkodó parancsára – késznek nyilvánítja magát a Hétszemélyes Táblára való belépésre.)⁴⁷

⁴⁶ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. febr. 5. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁴⁷ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. máj. 4–5. MNL OL P 1873-12.t.-1.

Naplójegyzetei természetesen kellőképpen hangsúlyozzák saját érdemeit, de az mindenképpen meggyőző, hogy programja képviselőként Szent-Ivány igen következetes és határozott volt. Ugyanakkor elfogadta: annak érdekében, hogy a javasolt programot az uralkodó – akár miniszterei többségének ellenzése dacára is – elfogadja, kompromisszumokra van szükség. Ellenvetéseit azonban nem hallgatta el az uralkodó előtt sem. Egy tekintetben komoly bizonytalanságban hagyja feljegyzései olvasóját: egyáltalán nem indokolja, miért távozott Bécsből március elején, s miért nem várta meg a hármójuk által kidolgozott javaslatok sorsának alakulását, pedig erre mind Esterházy, mind Forgách többször is kérte.

Esterházy Móric gróf szerepét Szent-Ivány feljegyzései szerint nem lehet túlbecsülni ebben a politikai akcióban. Személyére és fontosságára, hogy tudniillik az uralkodót a magyar közjogi elvek iránt engedékeny álláspontra terelte, a kortársak is felfigyeltek. Még az amúgy igen éles nyelvű Kecskeméthy Aurél is elismerően nyilatkozott róla a maga sajátos módján: „Arcza oly jelentékeny szellemes és mély, hogy művészek s tudósok közt is föltűnnék, hát még szamar miniszterek közt.”⁴⁸ Szent-Ivány pedig valódi dicsőimnuszot zeng róla feljegyzéseiben: „Dynasticus érzelmű magyar hazafi mindamellett, mint maga mondá, hogy ő csak fél magyar, mert mindig diplomata volt, sőt még magyar nevelésben sem részesülhetett, de ő úgymond »érzelmeim hazafiasak, mert magyarnak születtem.«” Ugyanakkor nem hallgatja el személyiségének a politikában hátrányt jelentő elemét sem: „Esterháznak egy nagy hibáját abban vélem rejleni, hogy mindent a legtökéletesebben akarna tenni és tétetni; s innen van, hogy e gondolatától gyötörve az elhatározás percében visszariad, s határozatlan lesz.”⁴⁹ Úgy tűnik, mindemellett 1863 tavaszán ő az igazi erős magyar politikus Bécsben, Forgách sokkal formálhatóbb, lágyabb személyiség. Míg Apponyiék Bécsbe hívása egyértelműen Forgáchhoz kötődött, Szent-Ivány – a Forgáchhoz őt fűző baráti szálak ellenére – sokkal inkább Esterházy embere volt. Ahogy arra már utaltunk, elképzelhető, hogy eredetileg Esterházy javasolta az uralkodónak, hogy utasítsa Forgáchot Szent-Ivány Bécsbe invitálására (ahogy az sem kizárt, hogy ő kezdeményezte, hogy az uralkodó bízza meg memorandum kidolgozásával és állítsa kész helyzet elé az egyébként vonakodó Szent-Iványt). Esterházy nemcsak Forgách jelenlétében, hármásban tárgyal Szent-Ivánnal, hanem a kancellár háta mögött is rendszeresen felkeresi őt, uralkodói audienciái előtt pedig mindig. Igen gyakran tesz kritikus megjegyzéseket a kancellárra, aki szerinte határozatlan, nincs hosszabb

⁴⁸ Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 123.; Lásd még például *Wertheimer Ede*: Gróf Andrassy Gyula élete és kora I. Bp. 1910. 203.

⁴⁹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. jan. 28. MNL OL P 1873-12.t.-1. Vö. Kecskeméthy Aurél 1862. nyári jellemzésével: „Esterházy szelleműs bölcs, de félénk, Fabius Cunctator.” Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 135–136.

távú politikai terve, ebből származik bizonytalansága és befolyásolhatósága, ráadásul hiú és könnyelmű is. Azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy Forgách az ellenkező véglet felé is gravitálhatna kedvezőtlen személyes hatások eredőjeként, s akár még egy második Nádasdy Ferenc gróf is válhatna belőle, aki erdélyi kancellárként a magyar államjogi különállási igények egyik legkérlelhetlenebb ellenfele volt a bécsi miniszterek között, Esterházy és Szent-Ivány éles rosszállását kiváltva.⁵⁰ Esterházy határozottan rosszállotta, hogy Forgách némileg elkötelezte magát Apponyiék tervezetének támogatására, s Szent-Iványt kívánta felhasználni Forgách leválasztására az Apponyi-csoportról. A Forgách és Esterházy közötti erőviszonyokat érzékletesen mutatja, hogy – ha Szent-Ivány feljegyzéseinek hihe-tünk – 1863. február 15-én Esterházy Pálffy Móric és Szent-Ivány előtt is nyíltan bírálta, szinte fedtte Forgáchot. Ugyanakkor Esterházy láthatólag nem törekedett önálló programalkotásra, teljes mértékben elfogadta Szent-Ivány javaslatait, a maga feladatát sokkal inkább a közvetítésben, az uralkodó „puhításában” és Forgách kézben tartásában látta. Miközben Apponyit menthetetlenül bukott politikusnak tekintette, aki szerinte jóhiszeműen hagyta, hogy a pesti liberálisok felhasználják politikai céljaik érdekében, igyekezett Forgách kancellárt megmen-teni attól, hogy Apponyiék tervének elutasítása esetleg a belé vetett uralkodói bizalmat is megingassa.⁵¹

Szent-Ivány Forgách kancellárról alkotott képe fő vonalaiban megegyezett Esterházy véleményével. Nehéz tisztán látni abban, Forgách eredetileg mi-képpen is reagált az Apponyiék által kidolgozott programra. Esterházy január 28-án azt mondta Szent-Iványnak, hogy Forgách annak tudatában hívta Bécsbe Apponyiékat, hogy ők „ministeriális irány”-t fognak képviselni, s az uralkodó is tisztában volt azzal, hogy a javaslatok „némileg Forgách hozzájárulásával ke-lettek”. Ezt Forgách is elismerte, de az uralkodóhoz hasonlóan ő is azt állí-totta, hogy eredetileg csupán arról volt szó, hogy 3-4 „miniszter”-nek nevezett hivatalnok vigye az adminisztrációt Pesten, amit nem ellenzett.⁵² Ennek azonban ellentmond az, hogy leveleiben Forgách 1862 nyarán, őszén maga is világosan úgy nyilatkozott, hogy Apponyi „csakis 48-ias alapon akarja látni a megoldás

⁵⁰ Esterházy véleménye Forgáchról: Szent-Ivány feljegyzései, 1863. jan. 31., febr. 16., febr. 20. MNL OL P 1873-12.t.-1.; Esterházy vélemény Nádasdyról: ő „a túlvilágon is számot fog adni az árulás azon undok bűnéért, mellyel hazája megrontására a legrosszabb elemekkel szövetezett”. Szent-Ivány feljegyzései, 1863. febr. 24. Uo.

⁵¹ Vö. Szent-Ivány feljegyzésével Esterházy szavairól: „Forgáchot kell megmenteni, ami csak úgy lesz lehetséges, ha Forgách hozzám szegődik, amire ő nagyon hajlandó, mert hiszen hogy ő ezekkel [Apponyiékkal] ment, az az ő könnyelműségében fekszik. Ha ugyanis szorította Schmerling, hogy már valamit tegyen, Apponyiék eleibe mentek, kínálták magukat, ő pedig e lépés horderejét fel nem fogva, minden intéseim dacára belement.” Szent-Ivány feljegyzése, 1863. jan. 31. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁵² Szent-Ivány feljegyzései, 1863. jan. 28., 30., febr. 2., 15. MNL OL P 1873-12.t.-1.

lehetőségét”.⁵³ Sokkal inkább az volt a helyzet, hogy Forgách – túlbecsülve saját erőit – abban reménykedett, el tudja majd tántorítani Apponyiékat a ’48-as állásponttól. December közepén is így nyilatkozott: „Bár sikerülne nekem e merev 48-ias dalják [?] rögeszmét megingatni. Örökös circulus vitiosus, és sehol sem nyílik út a megoldásra. Gyaníthatod ezen szavaimból, hogy bizonyos tekintetben utolsó levelemtől számítva látszó tért nem nyertem, de mégis szíjjel porlanak lassanként a göröngök [!], és egyenesedik az alap, melyen majdan építhetünk. Kovács Lajos »Független« című lapja Ján. 1. megindul, ő ésszel és erővel fog vívni, a közös ügyeket úgy, mint A politika helyes iránya is kimondja, nyilván elismeri és elfogadja, azoknak tárgyalását az Okt[óberi]. Diploma alapján alapítandó testületre kívánná ruházni, a beldolgokban pedig az autonómiát védi. Igaz, hogy az ügyek élén ministert óhajt, de nem 48-ias szellemben, hanem oly állásban, mely a municipalis életnek egy részét fenntarthatóvá teszi. Ha tehát nezei [!] el is térnek a tiedtől, mégis gondolom, hogy közöttetek a célnak ugyanazonossága elérhetővé teszi a józan megértést és kiegyezést” – fejtegette Szent-Iványnak.⁵⁴ Sorai világosan jelzik, mi lett volna a neki leginkább tetsző javaslat: „miniszterek”, de nem 48-as értelemben, a végrehajtást végső soron az uralkodó közvetlen irányítása alatt hagyni⁵⁵ – nyilvánvalóan ebben látta a lehetőséget, hogy egy vékony pallón igyekezzen áthidalni az Apponyi-csoport és saját nézetei közötti mély árkot. Pozícióját azután a kortárs jólétesültek saját nézeteik fénytörésében ítélték meg: Török János úgy látta, Apponyiék őt „a ministeri eszmével egészen impraegnáltak”, a liberális Csengery viszont arról írt, hogy a kancellár „nem igen szereti Apponyiék tervét”.⁵⁶

Akárhogy is történt, láthatólag kényelmetlen volt Forgáchnak januárban kihátrálni az Apponyiéknek tett, általunk pontosan nem ismert elkötelező ígélet mögül. Ha Szent-Ivány Bécsbe hívása nem tőle indult is ki, azt remélte, Szent-Ivány majd erősíti a municipalisták táborát. Eredetileg azt tervezte, hagyja Apponyiékat dolgozni, de a hátuk mögött kidolgoztat egy másik tervet, nem kell neki színt vallani, az uralkodó lesz majd az, aki dönt. Szent-Ivány azonban ezt visszautasította, ekkor arra próbálta rávenni, hogy ő próbálja Apponyiékat eltéríteni, de ez is kudarcot vallott. Ezután láthatólag sodródott az árral – elfogadta az Esterházy által felé dobott mentőövet, és csatlakozott az Esterházy által

⁵³ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. szept. 22. MNL OL P 1873-12.t. No. 109.

⁵⁴ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1862. dec. 13. MNL OL P 1873-12.t. No. 112.

⁵⁵ Kovács nem nyilatkozott egyértelműen e tekintetben röpiratában. Miközben kijelentette, hogy a miniszterek szükségessége „egy nép vallásává vált”, a „parlamentarizmus”-t, a miniszteri felelősséget idő előtti intézménynek minősítette. [*Kovács Lajos*]: A birodalom alkotmányos rendezése magyar felfogás szerint IV. Pest 1862. 36., 48.

⁵⁶ Török levele Szent-Iványhoz. Pest, 1862. nov. 19. MNL OL P 1873-12.t. No. 129.; Csengery Antal levele bátyjához. Pest, 1862. dec. 31. Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései i. m. 488.

erősen támogatót Szent-Iványhoz. Igyekezett volna ráhárítani a programkészítést – végül belátva, hogy nem menekülhet a feladat elől, elkészítette a tervezetet, annak biztos tudatában, hogy azt majd Esterházy és Szent-Ivány véleményezi. Ez valóban meg is történt. Szent-Ivány feljegyzései megerősítik azokat a véleményeket, amelyeket Forgách bizonytalanságáról fogalmaztak meg, illetőleg arról, hogy nincs kiforrott kibontakozási terve.⁵⁷ Mindeközben Szent-Ivány úgy érezte, hogy Forgách szorongásában úgy hiheti, Esterházy valójában már benne látja az ő utódját a kancellári székben.⁵⁸

A legizgalmasabb mégis talán az uralkodó szerepe ebben a történetben. Szent-Ivány feljegyzéseiből is világos, hogy a császár őszintén szerette volna, ha politikusi megállapodásra jutnak, s a három magyar politikus rendezési tervét – ha módosításokkal is, de – elfogadhatónak tartotta. A minisztertanács éles vitái közepette Esterházy szerint látható gesztusokat is tett feljűk: a február 13-ai ülésen például Esterházy hosszú beszédét állítólag „helyeslő mozdulatok”-kal kísérte, s kijelentette, hogy közvetlen választások elrendeléséről a birodalmi tanácsba a magyar országgyűlés megkerülésével szó sem lehet (amit az ülés hivatalos jegyzőkönyve nem tartalmaz), majd igen „kedvetlen” lett az éles pengeváltások láttán. Apponyiék programja elől elzárkózott, de külön figyelemben részesítette Mailáth Györgyöt, ennek oka feltehetőleg az volt, hogy az 1861. évi országgyűlés végén Mailáth a felsőházában kiállt az októberi diploma irányvonala mellett, amit az uralkodó nagyra értékelt. Rossz néven vette ugyanis az országgyűlésen részt vevő magyar konzervatívoktól (elsősorban feltehetőleg Desseffy Emiltől), hogy az országgyűlési színteret teljesen átengedték a liberális tábornak. Február végén Ferenc József audiencián fogadta a Bécsbe visszatért Mailáthot (nem világos, hogy ezt melyikük kezdeményezte), s felszólította, hogy csatlakozzon Szent-Ivány programjához. Nem csoda, hogy Esterházy és Forgách is feladatuknak tekintették Mailáth „megmentését”, valamint annak megakadályozását, hogy az Apponyi-féle terv kidolgozásában való részvétele tartósan kompromittálttá tegye őt az uralkodó szemében.

Mindemellett az uralkodó állásfoglalását illetően a legfontosabb időszak március 1-je és 9-e között telt: 1-jén mutatta be programját a három magyar politikus az uralkodónak, aki március 9-re tűzte ki a program hivatalos benyújtását. Mialatt Ferenc József „gondolkodott”, naponta konzultált Esterházyval és/vagy Forgáchcsal, először csak ellenérzéseit adta elő, majd kifejezetten módosításokat rendelt el a programban, a néhány nappal korábban kifejtettekhez

⁵⁷ Lásd még Kecskeméthy Aurél 1862 őszén papírra vetett véleményét: Forgách „igen derék ember, de nem önálló a magasb politikában”. Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 146.

⁵⁸ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. febr. 11., febr. 24. MNL OL P 1873-12.t.-1.

képest néhány dologba belenyugodva, viszont új változtatandókat is megjelölve. Ezt követően – mint láttuk – audienciára rendelte magához Szent-Iványt, Esterházy szerint azért, hogy első kézből értesüljön a program melletti érvekről. Miközben Szent-Ivány kifejtette ellenérveit a Ferenc József által kért módosításokkal kapcsolatban, azokban az uralkodó – legalábbis az adott pillanatban – már lezártnak tekintette a diskurzust. Köszönetet mondott neki szolgálataiért, miközben hivatalának elfoglalására nógatta, s bár Szent-Ivány nem tér ki erre feljegyzésében, de minden bizonnyal engedélyt adott számára a Bécsből való távozásra. Néhány nappal később hozta Forgách a hírt, hogy az uralkodó elismerése jeléül Szent-Iványt titkos udvari tanácsossá kívánja kinevezni.⁵⁹ Esterházy úgy értékelte ennek a fontos hétnek az eseményeit, hogy az uralkodó mintegy konspirált a magyar tanácsosokkal a minisztérium többsége ellenében. Ez talán túlzás, de a császár kétségtelenül feladta a pártatlan szemlélő és várakozó álláspontot, és előre közvetíteni próbált miniszterei között, ami persze a politikai ellenfelek figyelmét sem kerülte el.⁶⁰

Szent-Ivány szerint Ferenc József kifejezetten elismerően nyilatkozott arról, ahogy a magyarok ragaszkodnak a törvényekhez: „Egyéberánt belátja a magyarok scrupulositását a legalitás eránt, és meg kell adni, úgymond, hogy ha sok nem odavalót hordottak is elő a múlt országgyűlésén, és ha túlzottak voltak is a legalitás kérdésében, de mégis becsülni való bennök a törvényekhez ragaszkodás – s Őfelsége azt hiszi, hogy a jövő országgyűlés is sok holmit fog ismét elővenni, de hiában, ezeket csak türelemmel fog lehetni legyőzni.” Az uralkodó láthatólag az osztrák-német liberálisoknak az alkotmányosság biztosítékainak erősítésére vonatkozó erőfeszítései (interpellációk külügyekben, a kormányzati felelősség bevezetésére vonatkozó ígéreték kicsikarása) ellenében is igyekezett a magyar konzervatívok e csoportjának elszánt ellenzésére támaszkodni. Érdekes elem Szent-Ivány feljegyzésében, hogy szerinte az uralkodó – bár majd hozzájárul a külön erdélyi országgyűlés összehívásához – március elején kijelentette: „én sohasem mondom ki eddig, hogy az Unió érvénytelen, hanem tetteleg tartom függőben addig, míg a nemzetiségi kérdés Erdélyben rendbe hozatik, és a Monarchia birodalmi állása Magyarország részéről nem biztosíttatik, és így én a *do ut des* elv szerént járok e részben el.”⁶¹ [Kiemelés az eredetiben.]

Ezek a feljegyzések ékesen bizonyítják, hogy Ferenc József ekkorra már lényegesen elmozdult az általa 1860–1861-ben elfoglalt politikai pozíciótól, még ha hitetlenkedve csóválhatjuk is fejünket Szent-Ivány értékelése olvastán: „ha

⁵⁹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 7–8. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁶⁰ Vö. Österreichs Weg zur konstitutionellen Monarchie i. m. 189–212.

⁶¹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 7. MNL OL P 1873-12.t.-1.; „do ut des” [lat. adok, hogy te is adj].

uralkodása kezdetekor oly tanácsosa lett volna Öfelségének, mint a németnek tartott g[róf]. Esterházy Móric, Öfelsége most bizonyosan szűk nadrágban s magyar csizmában járna.”⁶²

A kormányprogram formálódása

A kormányprogram körülbelül két hét alatt formálódott: február 22-én Forgách ismertette az általa készített első változatot, amelyet Szent-Ivány kiegészített, ennek nyomán fogadták el az első változatot február 24-én, majd február 28-án véglegesítették, március 1-jén pedig Forgách informálisan ismertette azt az uralkodóval. Mit is tartalmazott ez a határozottan dualista jellegű program?⁶³

A javaslat leszögezte, nincs kilátás arra, hogy a magyar országgyűlés – akár egyszeri alkalomra – az alkotmánymódosítás érdekében hajlandó legyen küldötteket választani a februári pátens értelmében a bécsi Reichsratba. Ehelyett a két parlament által egyenlő számban választott tagokból álló „elődelegáció” (*Vordelegation*) volt hivatott arra, hogy javaslatot dolgozzon ki a közös ügyek körének pontos meghatározására, azok intézésének szabályozására a „korona közvetítésével” (*Intervenirung der Krone*), mely javaslatot mind a pesti, mind a bécsi parlamentnek el kell fogadnia, majd az uralkodó szentesíti. A császárnak azonban előre meg kell határoznia a javaslatot alkotmányjogi korlátait: a birodalom külügyeinek egysége, a hadsereg egységes vezénylete, a közös célokra szükséges pénzügyek elkülönítése, az egész birodalmat érintő kereskedelmi érdekek egységes képviselése. Ezzel tulajdonképpen közös ügyvé minősítette a javaslat a pénzügyek és a kereskedelem egy részét (a birodalmi költségvetés, hitelügy, adózás), miközben a külügyet és a hadseregvezényletet uralkodói „csorbítatlan felségjog”-ként (*ungeschmälertes Majestätsrecht*) kezelte. Ugyanakkor tartalmazta a javaslat azt is, hogy az lenne a „legcélszerűbb”, ha ez az „elődelegáció” szintén a korona közvetítésével meghatározná a hadsereg „legmesszebbmenő szükségleteknek” megfelelő békebeli állapotát és a hadsereg kiegészítésének módját is.

A közös ügyek intézését a bécsi Reichsrat és a magyarországi parlament küldötteiből álló „állandó delegáció”-ra (*ständige Delegation*) kell bízni (egy másik

⁶² Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 7. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁶³ Szent-Ivány fennmaradt iratai között két változat is megtalálható Szent-Ivány módosító megjegyzéseivel, ezek egyike minden bizonnyal a február 28-án tárgyalt és apró változtatásokkal véglegesített szövegváltozat, a másik pedig a 28-án elfogadott változaton az uralkodó kéréseinek megfelelően március 6-án tett módosításokat tartalmazza, néhány utolsó apró korrekcióval (amelyek közül egyesek bekerültek a végleges szövegbe, mások nem). Forgách eredeti, február 22-én tárgyalt javaslata sajnos nem maradt fenn Szent-Ivány iratai között. Két feljegyzés „Grundzüge über den Standpunkt der Regierung rücksichtlich der Feststellung der staatsrechtlichen Verhältnisse der Monarchie” címmel, keltezés nélkül. MNL OL P 1873-12.t.-1.

szöveghelyen „szélesebb birodalmi tanács”-ra [*weiteres Reichsrat*]), egyenlő számban választott tagokkal. A szöveg nem határozza meg, hogy pontosan mennyi időre választják a tagokat, csak annyit rögzít, hogy a két parlament alsó- és felsőháza is részt vesz a választásban, s hogy a testület elnökét az uralkodó nevezi ki.

A birodalmi közös végrehajtó szervezetről a kormányprogram némileg talányosan csak annyit szólt, hogy Magyarországon a központi kormányzat iránti bizalmat növelné, ha „országos érdekei a Monarchia többi országaival lehetőleg egyenlő nagyságú képviselőre találna”. Ez jelentette azt, hogy minisztériumában az uralkodó egyenlő számú minisztert nevezzen ki a birodalom két államjogi egységéből. Azt viszont félreérthetetlenül leszögezte, hogy nincs szó külön magyar minisztérium felállításáról, s a rendezésig a provizórium általános rendelkezései továbbra is fennállnak.

Ha összevetjük Szent-Ivány uralkodónak benyújtott memorandumát a Szent-Ivány–Forgách–Esterházy trió által összeállított javaslattal, megállapítható néhány lényeges tartalmi s egy terminológiai eltérés. Utóbbi mindenekelőtt nem tartalmazta Szent-Ivány egyik kedvenc ideáját, az előzetes primási értekezletet. Hangsúlyozta, hogy az elődelegáció vitái nyomán kialakítandó közjogi rendezést mindkét parlamentnek jóvá kell hagynia. A közös ügyek vitelére alakult delegációban a kormányprogram nem számolt uralkodó által kinevezett tagokkal, csak az elnök meghatározása került volna uralkodói döntési jogkörbe. Terminológiai eltérés volt, hogy Szent-Ivány csak a közös ügyek meghatározására szolgáló testület vonatkozásában használta a „delegáció” fogalmat, egyébként „szénátus”-ra bízta volna a közös ügyek vitelét. (A ’delegáció’ fogalom erőteljesebben hangsúlyozta e testületnek a két parlamenthez kötődő jellegét.) Tartalmi eltérés volt viszont az, hogy a kormányprogram – feltételezhetően azért, mert felépítésében világosan felismerhető az uralkodói kérdések struktúrája, márpedig az uralkodói kérdések között nem szerepelt a birodalmi végrehajtó testületekre vonatkozó pont – minimalizálta az erre vonatkozó javaslatokat. A tisztán választott tagokból álló delegáció intézményének javaslatában, illetve a ’delegáció’ fogalom használatában felismerhető az Apponyi-féle javaslat hatása is.

Ferenc József március 4-én azt kifogásolta, hogy a dualista program a két birodalomfél egyenlő státusából indult ki. Ehelyett a két fél közötti arányt népességstatisztikai adatok alapján kívánta meghatározni a közös döntéshozó testületben (a delegációban), ami a mérleg nyelvét az örökös tartományok felé billentette volna. Emellett megismételte a bécsi politikai vitákban oly sokszor hangoztatott érvet, hogy a februári pátens szerint alkotmánymódosítást csak a Reichsraton belül lehet kezdeményezni, tehát szükséges, hogy legalább egyszeri kivételes jelleggel a magyar országgyűlés is válasszon Reichsrat-képviselőket, akik azután ott már kezdeményezhetik a februári alkotmány módosítását. Harmadrészt kijelentette:

ha a delegáció csak egy kamarából áll, akkor nem lesz ott a koronának igazi támasza, ezért annak két kamarából kell állnia. Újabb két nap után, március 6-án Ferenc József elhatározásra jutott: ejtette a második kifogást, fenntartotta viszont a másik kettőt, a dualizusból az „egyenjogú” jelleg kétségbe vonását és a két kamarára vonatkozó kívánságot (igaz, ez utóbbit újabb indoklással kiegészítve: az megnyugtatón a németeket, mert biztosítaná a „parlamentarizmus”-t). Továbbiakkal is előállt azonban: maradjon ki a tervből a minisztertanács kiegészítése több magyar politikussal, továbbá az újoncozás jogát saját felségjogának tekinti, azt sem a birodalmi tanáccsal, sem pedig a magyar parlamenttel nem kívánja megosztani. Forgách ellenvetésére elfogadta, hogy a magyar parlament történeti jogai között szerepelt az újoncozás meghatározásában való részvétel, de ahhoz ragaszkodott, hogy ez a kérdés maradjon ki a programból, mivel az hasonló követelésre sarkallná a „németeket” is, márpedig a bécsi parlamentnek semmiféleképpen nem fogja ezt a jogot megadni.⁶⁴

Esterházy, Forgách és Szent-Ivány már aznap megtárgyalta az uralkodó követeléseit. Bár nem lelkesen, de mind a négy kívánságot elfogadták. Szent-Ivány ugyan az immáron kétkamarásra tervezett delegáció kapcsán javasolta annak felvételét, hogy e testület létszáma legfeljebb 120 legyen (hogy ne „fajuljon” közös parlamentté), de a végleges programba ez nem került bele. Még határozottabban ellenezte, hogy kihagyják a programból a magyar miniszterek számának növelését, de engedni kényszerült – ugyanakkor mindhárman hangsúlyozták, hogy ha az írásbeli programba az nem is kerül bele, azt mindhárman a program végrehajtása alapfeltételének tekintik, de mivel az amúgyis kizárólag csak az uralkodó elhatározásától függ, nem szükséges a minisztertanács elé kerülő programba belefoglalni.⁶⁵ (Ezzel azonban mindkét elem kiszorult a kormányprogramból, amelyet Szent-Ivány eredetileg mint elengedhetetlen előkészítő lépést taglalt.) Szent-Ivány bejelentette: fenntartja magának a jogot, hogy ellenérveit alkalom adtán az uralkodó elé tárja, amire a többiek felhatalmazták. Erre Szent-Ivány március 7-ei audienciáján valóban sor került mind a kétkamarás delegáció, mind pedig a magyar országgyűlés újoncmegszavazási joga kapcsán – a minisztérium további magyar tagokkal való kiegészítését viszont nem hozta szóba (vagy legalábbis azt nem jegyezte le). Fő törekvése a konkrét program sorsától függetlenül az volt, hogy figyelmeztesse Ferenc Józsefet: a valamikori megegyezés érdekében mind Magyarországon (a német váltótörvények hatályának Magyarországra tervezett ideiglenes kiterjesztése), mind Erdélyben

⁶⁴ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 4., márc. 6. MNL OL P 1873-12.t.-1.; Rechberg elutasító, már idézett véleményét az újoncmegajánlási jogról lásd Uo. márc. 8.

⁶⁵ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 6. MNL OL P 1873-12.t.-1.

(külön erdélyi országgyűlés összehívása) tartózkodnia kellene a magyar közjog-
gal ellentétes politikai lépésektől.⁶⁶ Mintha valójában már a program elutasítása
utáni időkre akarta volna felkészíteni Ferenc Józsefet.

Ezután született meg március 8-án a Forgách által hivatalosan beadott
végleges programváltozat. Abban a hadsereg-kiegészítésre vonatkozó részt egy
Magyarországra szorító új passzussal helyettesítették, mely szerint majd
az első magyar országgyűlés egyszer s mindenkorra meghatározza a „legmesz-
szebb menő szükségleteknek” megfelelő normál állapotot és annak kiegészí-
tési módját. A közös ügyek kezelése kapcsán a két parlament által választott
állandó delegációról szólva kimaradt az, hogy a magyar országgyűlés és a bé-
csi parlament „egyenlő számban” választja a képviselőket, ami nyitva hagyta
a lehetőséget az uralkodó kívánságának megfelelő súlyozásra a két államjogi
egység között. Ugyancsak belekerült a szövegbe, hogy a delegációnak két háza
van, s mindkét ház elnökét az uralkodó nevezi ki. A birodalmi végrehajtó
szervezetre vonatkozóan csak külön magyar kormány felállításának tagadá-
sáról esett szó, illetve a provizórium igazgatásának fenntartásáról a közjogi
rendezés megszületéséig.⁶⁷

Epilógus

A kormányprogram sorsát a hivatalos beadás után a szakirodalom már rész-
letesen feltárta. Különböző körben összesen négy alkalommal került sor éles
vitákra a miniszterek között Ivan Mažuranić horvát kancellár bevonásával,
ami végül az uralkodó március 30-ai döntése nyomán Schmerling és támogatói
győzelmével végződött. Ferenc József felfüggesztettnek minősített minden ter-
vet az államjogi rendezésre, elrendelte Apponyi leváltását, Nádasdy szabad utat
kapott az erdélyi országgyűlés összehívására, viszont Magyarországot illetően
továbbra is a Forgách–Esterházy kettős határozhatta meg a politikai kereteket.
A császár tehát „temporisál”-t, azaz halogatott, ahogy azt történetünk főszerep-
lői előre sejtették.⁶⁸

Szent-Ivány természetesen még nem ismerhette az akció végkimenetelét,
amikor Bécset elhagyta, bár érezhetően sok remény nem volt a sikerre. „Az or-
szágban azt hiszik az emberek, mintha itt csak arról lenne a szó: 47-é vagy 48?

⁶⁶ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 7. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁶⁷ A Forgách által március 9-én benyújtott végleges szöveget közli: Ministerratsprotokolle V/5. 290–292.

⁶⁸ *Malfer, S.*: Der gescheiterte Ausgleichversuch von 1863 i. m. 414–418.; A vitákat lásd Minister-
ratsprotokolle V/5. 287–290., 303–317., 332–335.; Esterházy március 4-ei kijelentését a leginkább
várható kimenetelről lásd Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 4. MNL OL P 1873-12.t.-1.

Istenem, mily boldogok lennénk, ha a kérdés csak ez volna már! Ha nem attól kellene remegni, hogy – *semmi!* Vagy legalább nem oly valami, amit akár a 47^{sek}, akár a 48^{asok} elfogadhatnak. Ez fejt meg itt múlatásom okát. Hogyha célt nem érhetünk, legalább oly állapot keletkezhetésének vágnánk útját, mely jövőben lehetővé tehetné elérhetni azt, amit e pillanatban kivívni nem fekszik a lehetőség szűk körében. Hogy ez így van, e részt egyformán közreműködnek éppúgy a bécsiek, mint a pestiek is. Itt is, ott is nevetséges elbizakodással provocálják egymást, és ekként paralysálják a priori a korona tevékenységét, mely ily körülmények közt alig tehet jobbat, mint *vár*. Igen, de nem várnak az események, s Őfelsége legjobb akarata dacára kénytelen magát a tevékenység *iránnya* felé hajtatni, mely pedig ellenünk szól. Sajnos egy helyzet. Mert soha, de soha sem volt Őfelsége Magyarország iránt jobban hangolva, mint épp most mindamellert, hogy minden részről ellenünk uszítottak. De mit tegyen akkor, midőn látja, hogy a közvetítés minden eszköze félreismerve elutasítottak azok által, kiknek javára szolgálnának? Elhiszem, hogy ha semmit sem nyerünk, akkor nagy lesz a bú és bánat, de ezt elébb kellene meggondolni.”⁶⁹ [Kiemelés az eredetiben.]

Mindenesetre további lépéseket tett e rendezési terv lehetséges magyarországi támogatói bázisának biztosítása érdekében. Hazafelé menet – ahogy erre március 8-án felhatalmazást kapott Esterházytól és Forgáchtól – Esztergomban tájékoztatta Scitovszky érseket („ki nagyon sopánkodott Apponyi eljárása felett”), s odaadta neki saját memorandumát – láthatólag a kormányprogramról beszámolni nem volt felhatalmazása. Március 10-én már Pesten tartózkodott, mindenekelőtt szóban informálta Lonovics Józsefet (erről is megállapodtak Bécsben), akinek (mint írta) láthatólag jól esett, hogy Apponyiékkel ellentétben ő „a közösségbe bévonta”, azaz beavatta a bizalmas körbe, s Lonovics támogatásáról biztosította.⁷⁰ 11-én Szent-Ivány Pálffy helytartónál tette tiszteletét, aki elárasztotta Forgáchra szórt panaszaival, melyekkel szemben Szent-Ivány igyekezett a kancellárt védelmébe venni. Nem világos azonban feljegyzéséből, hogy eközben milyen mélységben avatta be a helytartót a bécsi programkészítés részleteibe, de az a fordulat, miszerint Pálffy „kérdőzködött, mi fog hát és mikor történni”, inkább arra vall, hogy tájékoztatása csak az általánosságok szintjén mozgott. Pálffy állítólag szintén hivatalvállalásra igyekezett buzdítani, leginkább Forgách mellett alkancellárként látta volna őt szívesen: „meglátod – úgymond –, alig mentél el Bécsből, ott ismét össze-vissza fogják kuszálni az

⁶⁹ Szent-Ivány levele ismeretlenhez. Bécs, 1863. márc. 1. MNL OL P 1873-12. t. No. 138.

⁷⁰ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 9–10. MNL OL P 1873-12.t.-1. Lonovics ez alkalommal állítólag kijelentette, hogy egy évvel korábban ő maga is Szent-Ivány programjához hasonló elveket fejtegetett egy Pálffy helytartónak átadott iratában.

egészet, mert nincs princípiumok, energiájuk, és nem tudnak a dologhoz, sat.” Találkozott Szent-Ivány Apponyival is, aki láthatólag beletörődötten számolt be programjának időközben hivatalos csatornán, Pálffy közvetítésével írásban is megerősített visszautasításáról, valamint a szerinte annak nyomán a fővárosi közhangulatban bekövetkezett negatív változásról. Inkább Apponyi beszélt, s Szent-Ivány hallgatott: „hagytam őt, mert láttam, hogy mindig a maga köriben mozog, s nem tud sem jobbra, sem balra szabadulni”. Az igazi nagy manőver azonban ezután következett (volna). Szent-Ivány ugyanis felkereste Deák Ferencet, „nékem szándékom volt véle tüzetesen szólani a nagyobb kérdésekről”. Végül azonban csak két részkérdésben sikerült sort keríteni az eszmecserére: a tervezett erdélyi országgyűlés kapcsán beszámolt Szent-Ivány Hajnalddal folytatott bécsi eszmecseréjéről, s hogy ő azt tanácsolta, ha az országgyűlés összehívására Nádasdy tervei szerint valóban sor kerül, a magyar képviselők ne bojkottálják, hanem jelenjenek meg, ott jelentsenek be ünnepestes tiltakozást, s utána hagyják el a tanácskozást. Deák helyeselte, s mint mondta, maga is ugyanezt tanácsolta az erdélyi püspöknek. Másrészt a magyar országgyűlés újonozási joga került terítékre, Szent-Ivány az 1715. évi 8. tc-et jelölte meg kiindulópontként, amit Deák szintén helyeselt, s mint annak pontosítására az 1802. évi 1. tc.-re utalt. Ezen a ponton azonban félbeszakadt az eszmecsere, mivel Almásy Pál érkezett másokkal együtt Deákhoz, aki Szent-Ivány szerint láthatóan szívesen folytatta volna megbeszélésüket („a törvénykönyvet nyitva hagyá, és szemüvegét rátevé”), de Szent-Ivány nem tudta kivárni a többi vendég távozását, búcsút kellett vennie, amikor is szerinte Deák „igen melegen” eresztette el.⁷¹ A korábban említett találkozókhöz képest a Deákkal való eszmecsere nék sajátos funkciója volt: őt Szent-Ivány nem avathatta be a bécsi események történetébe, de igyekezett megszondázni véleményét a kormányprogram alapjának tekintett elvekről. Ezzel együtt persze óvatosan törekedett felmérni azt is, hogy a liberális politikai tábor mennyire lehet engedékeny e program legalább passzív támogatását illetően.

Nem lehetett azonban illúziója Szent-Iványnak a *Pesti Napló* következő számainak kézbe vétele után, amikor két rövid híradás is szólt a bécsi vitákról és a programról: március 11-én híradás arról, hogy a „kiegyenlitési politika” ágensei sem igen bíznak a sikerben, majd néhány nappal később a Deák-párti értékelés arról, hogy „Az alapeszme, miként látni való, a februári ...” Azaz a Deák-kör Forgách programját a februári pátenshez közel állónak minősítette. Nem tudhatjuk, pontosan milyen információk álltak Kemény Zsigmond és Deák rendelkezésére, de e cikk azt pontosan tükrözte, mennyire messze állt

⁷¹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. márc. 11. MNL OL P 1873-12.t-1.

ez a program az 1848. áprilisi törvények jogfolytonosságára épülő liberális állásponttól.⁷²

Török János viszont március 14-én a *Pesti Hírnök*ben rohamot indított a kancellárt támadó bécsi politikusok és lapok ellen, mondván, aki a februári pápens támogatását várja Forgáchtól, az lehetetlent kíván, nem képzelhető el ugyanis olyan magyar országgyűlés, amely beleegyezését adná a februári pápens szerinti közjogi rendezésbe.⁷³ Természetesen a Forgách által szubvencionált, már említett *Független* című napilap sem maradhatott ki a sajtókampányból. Szintén bécsi lapokkal szemben vette védelmébe a kancellárt, miközben megszellőztette az „elődelegáció”-ra vonatkozó javaslatot – a konkrét fogalom használata nélkül. Majd a Forgách lehetséges leváltásáról keringő híreket igyekezett hitelteleníteni.⁷⁴

Mindeközben Forgách természetesen levelek útján tájékoztatta Szent-Ivánt a bécsi vitákról, illetve az uralkodói döntésre való várakozásról, s Szent-Ivány Török Jánostól is kapott annak bécsi levelezőjétől (Kelemen Mórtól) származó híreket. A szerkesztő beszámolt neki saját bécsi tapasztalatairól, például arról, hogy Pálffy Móric, de Johann Coronini-Cronberg gróf táborszernagy magyarországi hadparancsnok is megfordult Bécsben e napokban. Március 17-én pedig a Bécsből éppen visszatért Kecskeméthy Aurél azt közölte Törökkel, hogy Forgáchtot „»Szent-Iványi rávette a '48 megbuktatására, s midőn a confusiót megcsinálta, akkor magára hagyta és haza ment, mert ha főcancellárnak neveznék is ki, nem fogadná el.«” Török persze – akit nehezen lehetne Kecskeméthy iránti baráti érzelmekkel gyanúsítani – maga is hozzátette, hogy nehéz eldönteni, ez mennyire Forgách gondolata, s mennyire Kecskeméthyé, de érezve, hogy sikamlós talajra lépett, azzal simította el megjegyzését, hogy ebből is látni: mindenki Szent-Ivány Bécsben tartózkodását óhajtja.⁷⁵ Március 28-án kelt levelében Török egyenesen Esterházy megbízásából a Bécsbe való

⁷² Bécsi dolgok rovat. *Pesti Napló*, 1863. március 11.; Pest, martius 14. 1863. (vezércikk) ** szignóval. *Pesti Napló*, 1863. március 15.

⁷³ Hazai közügyek. Pest, martius 14. (vezércikk) *Pesti Hírnök*, 1862. március 14.

⁷⁴ Bécsi közlemények. Bécs, marc. 15. r. l. szignóval. *Független*, 1863. március 18.; Pest, mart. 19-én. (vezércikk) *Független*, 1863. március 20.

⁷⁵ Forgách levelei Szent-Iványhoz. Bécs, 1863. márc. 23., márc. 25. MNL OL P 1873-12.t. No. 115–116.; Szent-Ivány iratai között megtalálható az 1863. március 19-ei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve, illetve az uralkodó március 30-ai döntésének szövege is. MNL OL P 1873-12.t.-1.; Török levelei Szent-Iványhoz. Pest, [1863.] márc. 22., márc. 17., márc. 23. MNL OL P 1873-12.t. No. 124., 135., 137. Kecskeméthy joggal írta Szent-Ivány rovására, hogy februárban a Handabanda című élelclapjában megjelent karikatúra miatt Forgách beleegyezett abba, hogy Pálffy Móric eltávolítsa őt a félhivatalos Sürögöny című lap szerkesztői posztjáról. Naplójában megtalálhatjuk a Török előtt tett kijelentések párját: „Szentiványi, ki Eszterházy kegyeltje, s mindenfelé bejáratos, növelé az eszmezavart, s mindent még inkább összezavart agitatóijával a 47 mellett; de ő kelme csak a coullissák mögött szeret másokat bizgatni; maga el sem fogadná a cancellárságot. A gazember

azonnali utazásra szólította fel Szent-Iványt, „részint hogy mély belátásával élhessen, részint mivel azon esetre, ha ők maradnak, oly intézkedések lesznek Pesten szükségesek, amelyek M[é][l]t[ó]sá]god személyével is összekötetésben állanak”. Esterházy külön meghagyta, hogy Szent-Ivány ne vendéglőben szálljon meg, mert akkor azt az egész város tudja, márpedig ő mindenkinél előbb kíván vele szólni. Török levele szerint egyébként Szent-Ivány maga is Bécsbe készült azokban a napokban.⁷⁶ A március 30-án bejelentett uralkodói döntés azonban új helyzetet teremtett, nem volt már miért odasietnie.

Bécsi útjának nem várt utórezgéseként Szent-Ivány március közepén hivatalos levelet kapott Apponytól, aki az uralkodó akaratára hivatkozva nyilatkozatra szólította fel, hogy mikor foglalja el végre posztját a Hétszemélyes Táblán. Szent-Ivány felháborodva válaszolt: Apponyi szemére hányta, hogy visszaél azzal, hogy személyes bizalma jeleként Bécsben beszámolt neki a március 7-ei uralkodói audiencián elhangzottakról, amit most hivatalos fellépésre használ fel ellene. Egyébként pedig közölte vele: nem áll módjában hivatalát elfoglalni.⁷⁷ Apponyi április elején az uralkodó felszólítására leköszönt posztjáról, ezzel Szent-Ivány elutasító válasza, legalábbis Forgách értelmezése szerint, érvényét veszítette, s ekkor a kancellár is ösztönözte őt pesti hivatalának elfoglalására.⁷⁸

Május elején Szent-Ivány újra Bécsben tartózkodott, de utazásának pontos célját nem ismerjük. A császári audiencián kívül, amelyről röviden már szóltunk, találkozott Esterházyval is, a Hétszemélyes Táblára való belépésének részleteit (elsősorban fizetését) tárgyalva. A titkos udvari tanácsosi kinevezésére végül július 15-én került sor, július 23-án letette a tanácsosi esküt.⁷⁹

Szent-Ivány irathagyatékának tanúbizonysága szerint azonban nem ez volt az utolsó kísérlet a konzervatív csoport részéről a közjogi kiegyenlítés elveinek kidolgozására. 1864 elején ugyanis Szent-Ivány 1863. februári memorandumának alapjain kidolgoztak még egy közjogi kiegyezési programot, annak pontos történetét azonban nem ismerjük.⁸⁰

állítólagos levelet mutatgatott Pestről, melynek írója mondja, hogy én vele esteliztem, s én mondtam, hogy a primást értém a Handabanda alatt.” Kecskeméthy Aurél naplója i. m. 154.

⁷⁶ Török levelei Szent-Iványhoz. Pest, 1863. márc. 28. MNL OL P 1873-12.t. No.125.

⁷⁷ Apponyi levele Szent-Iványhoz. Pest, 1863. márc. 18. és Szent-Ivány levélfogalmazványa Apponyihoz. Málca, 1863. márc. 29. MNL OL P 1873-12.t. No. 98.

⁷⁸ Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1863. ápr. 4. MNL OL P 1873-12.t. No. 114.

⁷⁹ Szent-Ivány feljegyzése, 1863. máj. 4–5., Forgách levele Szent-Iványhoz. Bécs, 1863. júl. 15. MNL OL P 1873-12.t.-1.

⁸⁰ Cím, keltezés és aláírás nélküli német nyelvű memorandum szöveg Szent-Ivány kézírásával és Szent-Ivány megjegyzéseivel. MNL OL P 1873-12.t.-1.

A CONSERVATIVE ATTEMPT AT COMPROMISE IN THE SPRING OF 1863

by Ágnes Deák

SUMMARY

In the spring of 1863, Emperor Francis Joseph I ordered the Hungarian chancellor, Count Antal Forgách, to submit a compromise proposal that would settle the constitutional situation of Hungary within the Habsburg Empire. The program drafted by the chancellor was hotly disputed in the council of ministers during March, while state minister Anton Schmerling firmly stood by the basic principles of the constitution of February 1861, which favoured imperial centralisation, and rejected all forms of compromise. Eventually, the Emperor ordered the compromise proposals to be shelved, an edict which was equal to the victory of Schmerling. The proposals of the chancellor, aimed at conciliation regarding the maintenance of imperial unity with the Hungarian claims to constitutional separatism, have long been known of and profoundly analysed by historical scholarship. So far, however, little was known about the history behind the plan's elaboration and about the Hungarian "magnates' conference" that took place from January 1863 in Vienna. Based on the diaries of Vince Szent-Ivány, one of the backstage protagonists of the story, the present paper reconstructs the personal relations and conflicts among the Hungarian conservative personalities then staying in Vienna, as well as the circumstances among which the proposal subsequently submitted was conceived, and the dominant role of the ruler in the process.